

**Yuldosheva Saodat
Mardiyeva Xumora**

Adabiy matnlarni o‘qitishda o‘qish savodxonligini rivojlantirish

Samarqand -2021

**Yuldosheva Saodat
Mardiyeva Xumora**

**Adabiy matnlarni o‘qitishda
o‘qish savodxonligini
rivojlantirish**

Uslubiy qo‘llanma

Yuldosheva Saodat. Mardiyeva Xumora. Adabiy matnlarni o‘qitishda o‘qish savodxonligini rivojlantirish. – Samarqand: SamVXTXQTMOHM, 2021-y., 68-bet

Mazkur uslubiy qo‘llanma PISA xalqaro dasturining o‘qish savodxonligi yo‘nalishiga oid talablar asosida tayyorlangan bo‘lib, unda umumiy o‘rta ta’limda o‘quvchilarning o‘qish savodxonligini adabiy matnlar asosida rivojlantirish nazarda tutilgan. Adabiy matnlarni o‘qitish orqali o‘quvchilarda o‘qish, anglash, mantiqiy hamda tanqidiy fikrlash, hayotiy muammolarni hal qila olish ko‘nikma va malakalarini rivojlantirishga oid ishlanmalar topshiriq namunalari hamda baholash mezonlari keltirilgan.

Mas’ul muharrir:

M.Raximova – SamVXTXQTMOHM Tillarni o‘qitish metodikasi kafedrasini
o‘qituvchisi

Taqrizchi:

D.Urinbayeva – SamVXTXQTMOHM Tillarni o‘qitish metodikasi kafedrasini
professori

Samarqand viloyat xalq ta’limi xodimlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish hududiy markazi Ilmiy-metodik kengashining 2021-yil 30-dekabrda 6/4-1-sonli qarori bilan nashrga tavsiya etilgan.

Kirish

Ma'lumki, ta'lim orqali jamiyatda kelajakdagi vazifalarni bajarishga qodir bo'lgan yangi avlod shakllantiriladi. Shuni inobatga olgan holda hukumatimiz tomonidan umumta'lim maktablari o'quvchilarining har tomonlama puxta bilim olishi uchun zarur sharoit va imkoniyatlar yaratishga alohida e'tibor qaratilib kelinmoqda. Xalqaro tajribalarni o'rganish, xorijiy davlatlarda ta'lim va fan sohalari rivojlanishini baholash reytingi orqali ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan ayrim ilg'or tajribalar o'rganilib chiqildi. Xususan, PIRLS (matnni darajasini aniqlovchi xalqaro tadqiqot), TIMSS (maktabda matematika va aniq fanlar sifatini tadqiq qiluvchi xalqaro monitoring), o'qish va tushunish dunyoda ta'lim sifati, saviyasi va darajasini aniqlab beruvchi PISA (o'quvchilarni ta'limdagi yutuqlarini baholash xalqaro dasturi), kabi bir qator xalqaro dasturlar rivojlangan davlatlardagi ta'lim sifatini yanada oshirishdagi mezon sifatida keng qo'llanilib kelinmoqda. O'zR VMning 2018-yil 8-dekabrda qabul qilingan "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 997-sonli Qaroriga ko'ra respublika xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish, xalqaro aloqalarni o'rnatish, o'quvchi-yoshlarning ilmiy-tadqiqot va innovatsiya faoliyatini, eng avvalo, yosh avlodning ijodi va ijodkorligini har tomonlama qo'llab-quvvatlash hamda rag'batlantirish maqsad qilib olindi.

Ta'lim tizimimizda ko'p yillar davomida bolalar xotirasini sinash, o'zlashtirilgan bilim hajmini baholashga urg'u berib kelingan, PIRLS, PISA xalqaro tadqiqotida esa buning butunlay teskarisi: olingan bilimning amaliyotda qay darajada o'quvchi qo'llay olishi tekshiriladi. Bunda o'quvchi o'quv dasturidagi mazmuni so'zma-so'z o'zlashtirganligi emas, balki bilim va ko'nikmalarni hayotda qay darajada qo'llay olishi e'tiborga olindi. Xalqaro miqyosda barcha davlatlardagi o'quvchilarining ta'limda erishgan natijalari sifatli va haqqoniy ekanligiga diqqat qilinadi, shu bilan birga, mamlakatdagi ta'lim sifati va uning xalqaro standartlarni hisobga olgan holda egallagan o'rni to'g'risida xulosalar chiqarish imkonini beradi.

Shuningdek, milliy ta'lim tizimini va ta'lim mazmunini isloh qilish, pedagog kadrlar tayyorlash va ularning malakasini oshirish dasturlarini takomillashtirish hamda mutaxassislar tomonidan darsliklarning yangi avlodini yaratish, milliy baholash tizimini yaratish, ta'lim sifatini baholashning xalqaro standartlarga moslashtirish kabi vazifalarni amalga oshirishni nazarda tutadi. Albatta, ta'limdagi bunday tub burilish bosqichma-bosqich amalga oshiriladi. Xalqaro tadqiqotlarga o'quvchilarni tayyorlash uchun, avvalo, pedagog-kadrlarni tayyorlash nazarda tutildi. Hududlarda mahorat darslari, o'quv-metodik va amaliy seminarlar tashkil etildi. "PISA"ning asl mohiyatini tushunish va unga muvofiq milliy matnlarni tanlash, muammoli vaziyatlarga oid darajaviy topshiriqlar ishlab chiqish uchun vaqt, tajriba almashinish kerak bo'ldi. Bu jarayonda ta'limdagi yangi talablar tomon yillar davomida bir xil qolipga tushib qolgan o'quvchining dunyoqarashini burish, o'quvchini kreativ va tanqidiy fikrlay olishga undash kabi ishlar ustuvor vazifa qilib belgilandi. Davr talabiga muvofiq ta'lim berish uchun fan o'qituvchilari tayanadigan o'quv-metodik ishlanmalar, tavsiyalar, ko'rsatma va qo'llanmalarga ehtiyoj ortdi. Shu nuqtayi nazardan hammualliflikda ishlab chiqilgan va taqdim etilayotgan "Adabiy matnlarni o'qitishda o'qish savodxonligini rivojlantirish" uslubiy qo'llanmasi katta e'tiborga molikdir. Mazkur qo'llanma PISA xalqaro dasturining o'qish savodxonligi yo'nalishiga oid talablar asosida tayyorlangan bo'lib, unda umumiy o'rta ta'limda o'quvchilarning o'qish savodxonligini adabiy matnlar asosida rivojlantirish nazarda tutilgan. Adabiy matnlarni o'qitish orqali o'quvchilarda o'qish, anglash, mantiqiy hamda tanqidiy fikrlash, hayotiy muammolarni hal qila olish ko'nikma va malakalarini rivojlantirishga oid ishlanmalar topshiriq namunalari hamda baholash mezonlari keltirilgan. Yaratilgan ushbu manba fan o'qituvchilari uchun uslubiy qo'llanma vazifasini o'taydi degan fikrdamiz.

D.Urinbayeva, SamVXTXQTMOHM

Tillarni o'qitish metodikasi kafedrasida professori

Matn asosida o‘quvchilarning o‘qish savodxonligini rivojlantirish

Jamiyatimiz ona tili va adabiyot fani ta’limi oldiga o‘quvchi shaxsida mustaqil fikrlash, o‘zgalar fikrini anglash va fikr mahsulini og‘zaki, yozma shaklda savodli bayon qila olish, nutqi va muloqot madaniyati rivojlangan, ya’ni mustaqil va ijodiy tafakkurni hamda nutqiy-kommunikativ savodxonlikni, o‘qish savodxonligini rivojlantirish vazifasini qo‘ymoqda.

Nutqiy kompetensiya – o‘quvchining notanish matnni ifodali o‘qiy olish, o‘zgalar fikrini va matn mazmunini anglash hamda uni og‘zaki qayta bayon qila olish, fikrni yozma ravishda izchil ifodalay olish darajasi hisoblanadi. O‘quvchilarda qariyb har bir darsda kommunikativ va axborot bilan ishlash kompetensiyasi yangi mavzuni mustaqil ravishda o‘zlashtirishda va bayon etishda, mavzu bo‘yicha debatda, bahs-munozarada ishtirok etishda kuzatiladi. O‘zlashtirgan bilimi asosida nuqtayi nazarini, fikr-g‘oyalarini ifodalashda, o‘z fikrini himoya etishda, dalillar keltirishda bolalar shaxs sifatida o‘zini-o‘zi rivojlantirib boradilar. Shu bilan birgalikda sinfdan tashqari holatlarda, ijtimoiy hayotningturli vaziyatlarida umummadaniy insoniy sifatleri bilan jamiyatning to‘laqonli barkamol fuqarosi sifatida faoliyat ham yuritishni o‘rganib boradi. Ta’lim muassasasida umumta’lim fanlari bo‘yicha o‘quvchilarning bilim, ko‘nikma va malakalarga ega bo‘lishlari bilan birgalikda, o‘z fikrini boshqalarga tushuntira olish, boshqalarni tinglab ularni tushuna olish, bahsga kirishish, kundalik hayotda muvaffaqiyatlarga erishish uchun o‘quvchi ushbu axborotlarni izlab topishi, tahlil qilish, bilim, ko‘nikma va malakalardan kundalik hayotlarida uchraydigan muammolarni hal etishda foydalana olishlarini shakllantirish zarur.

Umumiy o‘rta ta’lim jarayonida o‘quvchilar fanlarning mazmunini o‘zlashtirishida matnning turli shakllari (jumlar bilan ifodalangan yaxlit matnlar, turli ro‘yxat, jadval, yo‘riqnoma, e’lon, infografikli, murakkab matnlar va h.)ga duch keladilar. Bunday shakldagi matnlarni ilg‘ash, tushunish uchun ham o‘quvchidan ma’lum bilim, ko‘nikma va malakani talab etadi. Kundalik hayotda real turmush vaziyatlarida xohlang-xohlamang bu kabi matn shakllariga kishi duch keladi.

Tushunmay, esankirab qolmaslik uchun ham bu kabi matn turlaridan xabardor bo'lish muhim ahamiyat kasb etadi. To'g'ri, aniq, tabiiy, ijtimoiy fanlarni o'qitishda alohida fanlar doirasida mavzularga doir matn shakllari bilan ish ko'rib kelingan hozirgacha. Fanning nazariy ma'lumotlari, qoida-ta'rif, tasnif, teoremlar bilim olish maqsadida yodlatilgan va tavsiflab o'rgatilgan.

Hozirgi kunda xalqaro PIRLS va PISA tadqiqotlari talablariga ko'ra matndagi mazmunni hamma fanga daxldor tarzda uyg'unlikda o'rganish va tahlil qilishni taqozo etmoqda. O'quvchi o'rgangan serqirra bilimlarini integrativ topshiriqlarni bajarishda amaliy tatbiq etishi, muammoli vaziyatlarga individual yondashuvini ifodalashi, shu orqali o'z shaxsiy nuqtayi nazarini, fikr va g'oyasini jamoadoshlari orasida taqdim etishi va himoya qilishi kabi ko'nikmalarini rivojlantirishi e'tiborga olinmoqda. Mustaqil hayotga qadam qo'yganda ham o'z maqsadlariga erishishida matn mazmunidan, undan olingan ma'lumotlardan foydalana olishi nazarda tutildi.

PIRLS va PISA xalqaro tadqiqot dasturlarida ta'lim oluvchining matnni o'qish va o'zlashtirish savodxonligini nazorat qilib, tekshirish nazarda tutilgan. PIRLS tadqiqotida nisbatan kishik yoshdagi o'quvchilarning psixofiziologiyasiga mos matnlar asosida o'qish savodxonligini tekshirish nazarda tutilgan bo'lsa, PISA tadqiqotida umumta'lim maktab bitiruvchisi yoshiga muvofiq matn mazmuni va turlari e'tirbarga olingan. Ikkala tadqiqotda ham maqsad bitta – o'quvchi matnning mazmuni, strukturasi, undagi asosiy fikrni ilg'ash, uning asosida mulohaza yuritib, shaxsiy munosabatini bildirish kabi ko'nikmalarining qay darajada rivojlanganligini sinovda o'tkazish nazarda tutilgan. Umuman olganda, shaxs sifatida voyaga yetayotganda o'z shaxsiy sifatlarini, dunyoqarashini shakllantirishda matnlar bilan ishlash maqsadga muvofiqdir. Ushbu tadqiqotlar doirasidagi talablarni o'quv dasturimiz va baholash mezonlarimizga tatbiq etish esa ta'limimizning sifatini oshirishga xizmat qiladi, degan fikrdamiz.

Xo'sh, "o'qish savodxonligi" tushunchasi nimalarni qamrab oladi? O'qish savodxonligi o'quvchilarning o'qish texnikasini nazarda tutmaydi. Aksincha, umumta'lim maktab bitiruvchi-o'quvchisining berilgan badiiy asardan parcha, biografik ma'lumot, xat, hujjat, gazeta va jurnallardan olingan maqolalar, turli

qo'llanmalar, geografik kartalar kabi rang-barang mavzulardagi, tarkibida matni ochib berishga mo'ljallangan diagrammalar, rasmlar, kartalar, turli chizma va jadvallarda berilgan matni tushunishi, mazmuni haqida fikr yuritish olishi, matn mazmuniga baho berishi va o'qiganlari haqida o'z fikrini bera olishi kabi kompetensiyalarini aniqlash hisoblanadi.

Demak, "o'qish savodxonligi" tushunchasi o'z maqsadiga ko'ra, insonning yozma matnlarni tushunish qobiliyatini va ular haqida fikr yuritishni, o'z maqsadlariga erishish uchun uning mazmunidan foydalanish bilan bilim va qobiliyatlarini rivojlantirishni va jamiyatda faol ishtirok etishni taklif qiladi.

O'zR VMning 2018-yil 8-dekabrda qabul qilingan 997-sonli Qaroriga ko'ra respublika xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish, o'sha jarayonga tayyorgarlik ko'rish yuzasidan qator hayrli ishlar amalga oshirildi. Hududlardagi tayanch maktablarda mahorat darslari, seminarlar olib borildi. Bir qator anjuman va onlayn-vebinarlar orqali o'qituvchi va o'quvchilarga PIRLS va PISA xalqaro tadqiqotlari dasturi mazmun-mohiyati, sinov talablari tushuntirildi. Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi tomonidan boshqa davlatlarning tadqiqotlardagi ishtiroki xalqaro reytingi taqdim etildi, tatbiq etilgan nazorat topshiriqlari, matn namunalari tarjima qilinib, qator uslubiy qo'llanmalar hududlarga yetkazilib berildi. Bu amallarning barchasi nafaqat mamlakatimiz yoshlarining o'zlashtirish salohiyatini rivojlantirishga xizmat qildi, balki xalq ta'limi tizimida faoliyat yuritayotgan har bir pedagogning dars berish uslubiyatini o'zgartirishga, davr talabiga hamnafas tarzda ish yuritishga undadi. O'qish savodxonligini rivojlantirishga mas'ul boshlang'ich ta'lim mutaxassisi, o'rta ta'limga dars berayotgan ona tili va adabiyot fani o'qituvchilariga yanada katta mas'uliyat yukladi. Har birimizdan ta'lim berishdan maqsadimizni qayta ko'rib chiqib, dars berish metodikamizni, qo'llayotgan pedagogik texnologiyalarni, tatbiq etayotgan ko'rsatmali va tarqatma materiallarimizni yangi talablar asosida ishlab chiqishimizni taqozo etdi.

Keling, o'qish savodxonligini shakllantirishda matnga asosiy urg'u berilar ekan, "matn" tushunchasiga izoh keltiraylik. Matn nima? Matn nutqiy hodisa bo'lib, u ikki

va undan ortiq gapning mazmuniy birikishidan tashkil topadi. Har bir matn ma'lum bir narsa, voqea-hodisani tasvirlaydi, u haqida xabar beradi, so'zlovchining munosabatini ifodalaydi.

Turli fanlarning mazmunini o'rganish ham aynan matn asosida amalga oshiriladi. Ilmiy, badiiy, ijtimoiy-maishiy, siyosiy mazmundagi matnlar borki, ularni har birini o'qib o'zlashtirish uchun ham ma'lum bilim, ko'nikma va salohiyat kerak bo'ladi. Ilmiy manbalarda matnning rivoyat, tasviriy, muhokama, ilmiy-grammatik, ma'rifiy, ixtisosiy, munshaot, nazmiy kabi matn turlari tasniflanadi. Maktab amaliyotida matnning tasviriy, rivoya va muhokama kabi bayon usullaridan ko'proq foydalaniladi. Ushbu matnning bayon usullari o'rtasida garchand aniq chegara bo'lmasa-da, ammo ularning har qaysi o'ziga xos xususiyatlarga ega. Bayonning bu usullari ham mazmuni, ham tuzilishi, ham tilning ifoda vositalaridan foydalanish jihatidan bir-biridan farq qiladi.

Tasviriy matnda voqea-da ishtirok etadigan shaxslar bo'lmaydi. Unda, asosan, tabiat manzarasi, alohida narsalar (buyumlar), voqea va hodisalar, ish jarayonlari tasvirlanadi. Matnning bu turida tasvirlanayotgan narsa, voqea-hodisa, kishilarning o'ziga xos tashqi belgilariga alohida e'tibor beriladi. Bayonning bu usulidan, ayniqsa, 5-7 sinflarda ko'proq foydalaniladi. Chunki bu usul o'quvchilar uchun uncha murakkablik tug'dirmaydi va ular til hodisalarini o'rganish jarayonida yil fasllari, lola sayli, maktab bog'i, xo'jalik fermasi, paxta dalasi, cho'l, sahro, tog', daryo, shahar, qishloq va hokazolar tasvirini bimalol yaratishlari mumkin. Tasvirlash kuzatuvchanlik bilan bog'liq. Shuning uchun ona va adabiyot tili mashg'ulotlarida bolalarni kuzatuvchanlikka o'rgatish, narsa, voqea-hodisalardagi eng muhim belgi va xususiyatlarni ko'ra bilishga odatlantirish juda katta ahamiyatga ega.

Bayon usulining ikkinchi turi rivoyadir. Rivoya matni tasviriy matndan voqeaning izchillikda berilganligi, unda ishtirok etuvchi shaxslarning borligi, dialogik nutqlardan foydalanish kabilar bilan ajralib turadi. Bunday matnlarda voqea – hodisa, bir mazmuniy yaxlitlikni tashkil etadi va o'quvchi bayonida bu yaxlitlik albatta saqlanishi shart. Matnning bu turida dalillar va ularning tafsilotiga alohida

o‘rin ajritiladi; voqealar, hikoyalar tarzida bayon qilinadi. Rivoya matnida tasvir unsurlaridan ham foydalaniladi.

Ona tili va adabiyot mashg‘ulotlarida keng qo‘llaniladigan bayon usulining yana bir turi muhokamadir. Muhokama matnining o‘ziga xos xususiyati shundaki, so‘zlovchi (o‘quvchi) bayon qilinayotgan voqea-hodisaga o‘z munosabatini bildiradi. O‘z fikrini isbotlash uchun dalillar izlaydi va uni asoslashga intiladi. U kuzatish, taqqoslash natijalariga tayanib, ma‘lum bir fikrni rad etadi va bu haqda o‘z hukmini chiqaradi. Muhokama tarzidagi matnlar yaxshilik va yomonlik, mehnatsevarlik va ishyoqmaslik, halollik va tekinko‘rlik, to‘g‘rilik va egrilik, yaxshi so‘z va yomon so‘z, do‘stlik va dushmanlik, botirlik va qo‘rqoqlik, o‘doba va o‘dobsizlik, qadr – qiymat va qadrsizlik, sabr – qanoat va sabrsizlik kabi mavzularda bo‘lishi mumkin.

Matn ustida ishlashning o‘ziga xos xususiyatlari bo‘lib, quyidagilarga e‘tibor qaratiladi:

1. Til hodisalarining mohiyatini anglashga mo‘ljallangan matnlar. O‘quvchi berilgan matnda til hodisalarini kuzatish, taqqoslash, guruhlariga ajratish, umumlashtirish asosida qoida, ta‘rif hamda umumiy xulosalarga keladi.

2. O‘quvchilarning og‘zaki nutqini o‘stirishga mo‘ljallangan matnlar. Ona tili va adabiyot mashg‘ulotlarida matnning mazmunini saqlagan holda shaklini o‘zgartirib bayon qilish, she‘riy asarlar mazmunini nasriy yo‘l bilan bayon qilish, matnni qisqartirib yoki kengaytirib bayon qilish, saylab bayon qilish kabi turlaridan keng foydalaniladi.

3. O‘quvchilarning yozma nutqini o‘stirishga mo‘ljallangan matnlar ustida ishlash. O‘quvchilarning yozma nutqini o‘stirish yo‘llari ham og‘zaki nutq kabi rang-barangdir. Matnlardan zarur o‘rinlarni ko‘chirib yozish. Ko‘chirib yozish jarayonida o‘quvchilarning faqat yozish usuli takomillashib qolmasdan, shu bilan birga ulardan badiiy asarni sinchkovlik bilan o‘qish malakalari ham rivojlanib boradi. Ko‘chirib yozish ayni vaqtda badiiy nutq vositalarini mukammal egallashga yordam beradi.

4. Badiiy asar qahramonlari nutqidan zarur o‘rinlarni ko‘chirish. Bu usul ham o‘quvchilarning yozma nutqini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

5. Matn mazmunini saqlagan holda shaklini o'zgartirish. Ona tili mashg'ulotlarida yozma nutqni rivojlantirishning bu samarali usullaridan keng foydalanishga to'g'ri keladi. Masalan, dialogni o'zlashtirma gapli matnlarga aylantirish.

6. She'riy asarlar mazmunini hikoyaga aylantirib yozish. Bu usul ham yozma nutqni o'stirishga xizmat qiladi

7. Matn mazmuni asosida reja tuzish. Reja tuzish uchun o'quvchi matn mazmunini to'la o'zlashtirishi, asosiy fikrni ajrata bilishi. Uni mantiqiy izchillikda joylashtira olishi lozim.

8. Savol va topshiriqlarga javob yozish. Nutq o'stirishning bu usulidan ko'proq bilim, ko'nikma va malakalarni mustahkamlash hamda takrorlash jarayonida foydalanish maqsadga muvofiqdir.

9. Matn mazmunini qisqartirib yozish. Qisqartirib yozish matnni diqqat bilan o'qib chiqish yoki tinglash, muhim o'rinlarni belgilash, uning rejasini tuzib, shu asosda fikrlarni izchil bayon qilishni talab etadi.

10. Matn mazmunini kengaytirib yozish. Fikrni kengaytirish choralaridan biri xalq maqollarining ma'nosini sharhlashdir.

Matn ustida ishlashning shu usullari o'zaro bir-biri bilan chambarchas bog'langan. Shuning uchun ona tili va adabiyotni o'qitish jarayonida bu usullarning biriga e'tiborni kuchaytirib, ikkinchisiga kam e'tibor berish ko'zlangan natija bermaydi.

Xalqaro tadqiqotda matnlar hayotiy (shaxsiy, ijtimoiy, ta'limiy, rasmiy) vaziyatlarga ko'ra, matn shakllari (yaxlit, yaxlit bo'lmagan, aralash, murakkabligi)ga ko'ra, matnning mazmuniy turlari (ta'rif, hikoya qilish, izoh berish, tadqiqiy fikrlash, yo'riqnomalar, muzokaralar kabilar)ga ko'ra tasniflanib, ularni o'zlashtirishda o'qish malakalari (matnga tayanish va matndan tashqari bilimga tayanish) rivojlantirilishiga e'tibor qaratiladi.

PISA xalqaro tadqiqoti doirasida qo'yilgan talablarga ko'ra matnni to'liq tushunishda quyidagi besh jihat hisobga olinadi:

- matn mazmuniga umumiy yo‘naltirilganlik va uning yaxlit ma’nosini tushunish;

- matndan axborotni aniqlash;
- matnni sharhlash;
- matn mazmuniga munosabat bildirih;
- matn shakliga munosabat bildirih.

O‘qishning barcha bo‘g‘inlari bir-biri bilan bog‘liq bo‘lib, ularning biri ikkinchisining muvaffaqiyatli bajarilishiga bog‘liq. Matnning har bir bo‘g‘iniga ko‘ra to‘liq tushunilishi o‘quvchi kompetentligining ma’lum bir darajasini taqozo etadi. O‘quvchi kompetentligi darajalari taqdim etilgan vazifalarni bajarishga yo‘naltirilgan savol va ko‘rsatmalar yordamida aniqlanadi.

Matn mazmuniga umumiy yo‘nalganlikni aniqlash va uning umumiy ma’nosini tushunish uchun matnning asosiy mavzusini, umumiy maqsadini yoki maqsadini aniqlash maqsadga muvofiqdir. Shu maqsadda matndan mavzuni ajratib olish yoki o‘quvchidan o‘zi uchun sarlavhani kashf qilish, matnning umumiy ma’nosini ifodalovchi tezisni shakllantirish, matnda taqdim etilgan ko‘rsatmalarning tartibini tushuntirish, jadval yoki jadvalning asosiy mazmunini aniqlash, xarita yoki rasmning maqsadini tushuntirish, kitob nashri va matnning xususiyatlarini tushuntirish kabi vazifalar mavjud. Matnning umumiy mazmunini aniqlashga qaratilgan topshiriqlar o‘quvchilarga matnning bir qismi va uning umumiy g‘oyasini qamragan savol bilan, matnning bir qismi va muallif tomonidan berilgan o‘ziga xos izohlar bilan bog‘liqlikni topish taklif etiladi, matn asosiy g‘oyasining ikkinchi darajali go‘yasidan ajratish qobiliyatini namoyon qilish imkoni beriladi.

Matndan axborotni ajratish qobiliyatini aniqlash uchun o‘quvchiga ushbu maqsadga yo‘naltirilgan savol beriladi va o‘quvchi matnga ko‘z yugurtirib undan asosiy elementlarni aniqlaydi, zaruriy axborotni izlash bilan shug‘ullanadi.

O‘quvchining axborot bilan ishlash savodxonligi deganda, uning axborotga bo‘lgan ehtiyojini, uni qidirishni, tanlashni, ishonchliligini tahlil qila olishi, baholay olishini va uni har qanday shaklda izohlay olish kompetensiyasi rivojlangalik darajasi tushuniladi.

Matni sharhlash qobiliyatini aniqlash, uning kontseptual ma'nolarini ishlab chiqish uchun o'quvchilarga matndagi ma'lumotlarni solishtirish va farqlashni, unda ilgari surilgan tezislarni tasdiqlash uchun dalillarni aniqlashni, shakllantirilgan fikrlardan xulosa chiqarishni, muallifning niyati yoki matn g'oyasi bo'yicha xulosa chiqarish taklif etiladi.

Matn mazmuniga munosabatini aniqlashga mo'ljallangan topshiriqlarda o'quvchi topshiriqlarni bajarishda matndagi ma'lumotlarni boshqa sohalardagi bilimi bilan bog'lashi, matndagi ma'lumotlarni borliq haqidagi qarashlari asosida baholab, o'z nuqtayi nazarini himoya qilish uchun asos, dalil topishi kerak. Matnni tushunishning ushbu bo'g'ini ta'lim oluvchilarda yuqori darajadagi aqliy qobiliyatlar, tanqidiy fikrlash malakasi, mustaqil estetik qarashlar mavjudligini taqozo etadi.

O'quvchi matnni sharhlashi hamda unga doir taqdimot tayyorlay olishi ham muhimdir. Jumladan, quyidagi savollarni o'z oldiga ko'ndalang qiladi:

1. Bu haqda menda qanday bilim mavjud edi?
2. Yana nimani bilib olishim mumkin?
3. Boshqalarga ... to'g'risida aytib berish uchun bu ma'lumotlar yetarli bo'ladimi?
4. Taqdimot orqali munosabat bildirishimda men topa oladigan hamma narsalar haqida gapirib bera olamanmi?
5. Ehtimol, biron biror jihatini asosiy mavzu sifatida ajratib ko'rsatish kerakdir?
6. Tinglovchi-jamoadoshlarimga tushunarli tarzda matn yuzasidan olgan ma'lumotlar to'g'risidagi fikr-xulosalarimni g'oyalarimni yetkaza olamanmi?
7. Qaysi shakl va uslubda o'z mulohazalarimni yetkazsam bo'ladi?
8. Taqdimot qilishimdan maqsad nima?

kabi savollarga mantiqan va tanqidiy yondashgan holda fikr-munosabatini shakllantiradi.

Matn shakliga munosabatini aniqlash uchun o'quvchilar topshiriqni bajarishda matnning nafaqat mazmunini, balki uning shaklini ham va, umuman, uning bajarilish sifatini baholaydilar. Matnni tushunishning bu bo'g'ini yetarli darajada tanqidiy fikrlash malakalari rivojlanganligini va mustaqil estetik qarashlari mavjudligini

nazorat qilishni nazarda tutadi. Ushbu topshiriqlarda muallif niyati va matn shakli mutanosibligini, sharh uslubi va shu kabi boshqa jihatlarini baholay olish imkoniyatiga e'tibor qaratiladi. Topshiriqlarni bajarish uchun o'quvchi matnning strukturasi, janrining xususiyatlari, matndagi ironiya, hazil, so'z bilan ifodalangan yashirin tushunchalarni, muallifning ovozini eshitish qobiliyatiga ega bo'lishlari va muallifning rasmlarini taqqoslashni bilishlari kerak.

2018-yil PISA tadqiqotida matnni bilish (kognitiv) jarayonida quyidagi mezonlarga asoslanganligini ko'rishimiz mumkin:

- a) erkin va ravon o'qish;
- b) matn ichidagi ma'lumotlarni olish va foydalanish;
- c) tegishli matnni qidirish va saralash;
- d) so'zma-so'z ma'nosini tasvirlash;
- e) shakl va mazmun ustida mulohaza yuritish;
- f) sifat va ishonchlilikni baholash;
- g) qarama-qarshiliklarni aniqlash va qayta ishlash;
- h) xulosalarni umumlashtirish va hosil qilish.

Tadqiqot natijalariga ko'ra o'quvchilarning o'qish savodxonligini ko'rsatuvchi darajalar belgilandi:

1-,2-daraja: Aniq yoki ochiq bayon etilgan bir yoki bir nechta mustaqil bo'laklarni topish, muallifning maqsadini bilib olish.

3-,4-daraja: Asosiy g'oyani aniqlash, munosabatlarni tushunish so'z yoki iboraning ma'nosini tushunish uchun matnning bir nechta qismlarini birlashtirish, mazmuni yoki shakli notanish bo'lishi mumkin bo'lgan uzun yoki murakkab matnlarni aniq tushunish.

5-,6-daraja: Mustaqil fikrlay olish, xulosalar chiqarish, taqqoslash, bir yoki bir nechta matnni to'liq va batafsil tushunish, bir nechta matnlardan ma'lumotlarni birlashtirish.

Ushbu natijalarga ko'ra o'qish savodxonligini rivojlantiruvchi omillar bo'yicha takliflar ilgari surildi:

1. Dars, darsdan tashqari va sinfdan tashqari mashg'ulotlarda muayyan mavzularga oid PISA topshiriqlarini tahlil qilish.
2. O'quvchilarni mantiqiy fikrlash, matn bilan ishlash savodxonligi, tushunish, yozish ko'nikmalarini rivojlantirish.
3. Jadvallar, matn bo'limlari yoki butun kitoblardan ma'lumotlarni qidirish.
4. O'quvchilarni bitta matnni o'qiganda emas, balki bir necha ma'lumotlarni o'qiganda ham ma'lumotlarni tanlay olish ko'nikmasini rivojlantirish.
5. O'quvchilarning berilgan matnning qaysi biri eng ishonchli, aniq, mavzuga mos keladigan va muhim ekanligi yuzasidan qaror qabul qilishga o'rgatish.
6. O'quvchilarning matndagi ma'lumotning ishonchliligi va sifatini, ya'ni ma'lumot yaroqli, yangi, to'g'ri va bir yoqlama emasligini aniqlay olish ko'nikmalarini rivojlantirish.
7. O'quvchilarni mulohaza yuritish va matndan tashqari fikrlash orqali berilgan matnni bog'lay olish ko'nikmalarini rivojlantirish.
8. O'quvchilarda kompyuter bilan ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish.
9. Internet muhitidagi ko'p ma'lumotlar bilan ishlash ko'nikmasini rivojlantirish.
10. Uyga vazifava mustaqil bajarish uchun turli xil elektron, rasmlil manbalar va axborot matnlaridan ko'proq foydalanish.

Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi tomonidan tavsiya etilgan qo'llanmalarda *“Chad ko'li”*, *“Asalarilar”*, *“Sigir suti”*, *“Gripp”*, *“Graffiti”*, *“Sovg'a”*, *“Yuguruvchilar”*, *“Amanda va Gersoginiya”*, *“Siz tishingizni qanday tozalaysiz?”*, *“Qon topshirish”*, *“Kadrlar”*, *“Yangi me'yorlar”*, *“Suvni tejash dasturi”*, *“Telekommuting”*, *“Dori konsentratsiyasi”*, *“Parandachilik forumi”*, *“Politsiyaning ilmiy quroli”*, *“Para Nui”*, *“Yangi me'yorlar”*, *“Ishchi kuchi”*, *“Internet orqali suhbat”* kabi matnlar va ularga doir topshiriqlar majmui, baholash mezonlari keltirilgan. Mazkur matnlarda garchi xorijiy joy, qahramon nomlari bo'lsa-da, mazmunida ifodalangan vaziyatlar umumbashariy real voqea-hodisalarga daxldor hikoya matnlar keltirilgan.

Ushbu matnlar bilan ishlashda to'rt xil nazorat sinovidan foydalanilgan:

1. Bir javobli testlar.

2. Bir necha javobli testlar.
3. Qisqa yoki batafsil javob yoziladigan savollar.
4. Biror muammoning yechimi bo'yicha o'quvchi fikrini aniqlashga qaratilgan testlar.

Bajarilgan vazifalarni baholashda ikki xil baholash shkalasidan foydalanildi: *dixotomik va politomik shkalalar*.

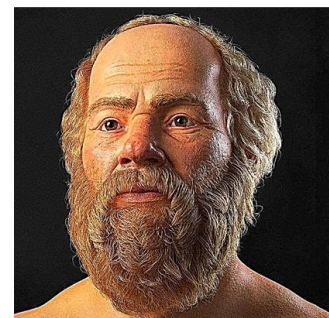
1. Dixotomik shkalada ikki tanlovli o'lchov mezon qilib olindi: "javob to'liq qabul qilinadi", "javob qabul qilinmaydi".
2. Politomik shkala (siyosiy o'lchov)da: "javob to'liq qabul qilinadi", "javob qisman qabul qilinadi", "javob qabul qilinmaydi".

Umuman olganda, PISA tadqiqoti talablari doirasidagi matnlarni o'zlashtirish va unga doir topshiriqlarni bajarish orqali o'quvchilarning ziddiyatlar sabablarini tahlil qilish, izlash va aniqlash hamda o'z g'oyalarini taqdim etishga qodirligi, hayotlarida duch kelishi mumkin bo'lgan to'siqlarni yengib o'tishga hamda mustaqil hayotga qay darajada tayyor ekanligi, aniqlanadi, umumiy o'rta ta'limni takomillashtirishning ustuvor yo'nalishlarini aniqlanadi, o'quvchilarning ta'lim sohasidagi yutuqlari, shuningdek, turli mamlakatlarning ta'lim tizimlari haqidagi qiyosiy ma'lumotlarga ega bo'linadi.

Mazkur qo'llanmamizda amaldagi milliy o'quv dasturi va darsliklariga kiritilgan adabiy matnlarga xalqaro taqdidot talablari doirasida topshiriqlar ishlab chiqildi va umumta'lim maktab o'quvchilari ishlab ko'rishi uchun tajriba sifatida tatbiq etildi. Aytish joizki, mazkur ishlanmalarni ishlab chiqishda fan metodisti va fan o'qituvchisi hamkorligidagi faoliyatda ikka bo'g'in pedagoglarining ham bu boradagi bilimi, malakasida sezilarli darajada ijobiy o'zgarishlar bo'ldi. Shuningdek, ta'lim jarayonida o'quvchilar bilan ushbu topshiriqlar bilan ishlashda, ta'lim oluvchilarning qiziqishi ortdi va matn bilan ishlashda o'qish savodxonligi malakasi rivojlantirilishiga urg'u berildi.

Ta'limda Suqrot kabi so'roqlashi usulidan foydalanish

Suqrot – qadimgi yunon faylasufi. U o'ziga xos konsepsiyalarni tahlil qilish usuli (maievtika, dialektika) bilan faylasuflarning e'tiborini qozongan. U nafaqat inson shaxsini anglashga, balki fikrlashning yetakchi shakli sifatida nazariy bilimlarni rivojlantirishga qaratdi.

Suqrot (Sokrat) kabi so'roqlash muammoning asl mohiyatini ochish, murakkab fikrlarni tushunib olish, shubhalarni qat'iy ishonchga aylantirish, mavjud ma'lumotlarni analiz qilish, biladiganlarimizni bilmaydiganlarimizdan ajratib olish, muhokamani boshqarish, yoki bildirilayotgan fikrning mantiqiy tarzda bo'layotganligini ta'minlash kabi keng qamrovli, turli yo'nalishdagi maqsadlar yo'lida ishlatilishi mumkin.

Suqrot so'roqlashidan foydalanishning afzalliklari, so'roqlash usulining tarmoqlanganligi, fikrlashning asosiy jihatlarini to'liq qamrab olganligi hamda muammolarni hal qilish asoslarini o'zida mujassamlashtirganligidadir.

O'qituvchining Suqrot so'roqlashidan foydalanishidagi asosiy maqsadi o'qituvchining ma'lum ilm sohasidagi bilimining qanchali darajada chuqur ekanligini aniqlash, uning mushohada yuritishini tekshirish, muammoli holatlarni bartaraf etishda qanchalik amaliy usullardan foydalayotganligini kuzatish hisbolanadi. O'qituvchilarni so'roqlashga o'rgatish orqali ularga tayyor ma'lumotlarni berish bilan cheklanmasdan, mavjud bilim va ko'nikmaga asoslangan holda yangi kashfiyotlar qilishga, o'z fikrlashidan kelib chiqib hulosalar chiqarishga o'rgatish mumkin. Suqrotning o'zi ham "So'roqlash ta'limning asosi, har qanday o'rgatishning mazmuni", deb aytgan.

Ta'lim jarayonida o'qituvchilar Suqrot so'roqlashidan asosan ikki maqsadda foydalanishadi:

✓ savol berish orqali o'quvchining ma'lum sohani yoki ma'lumotni qay darajada tushunganligini aniqlash, uning bilimini tekshirish;

✓ o'quvchilarda darsdan tashqari, kundalik hayotlarida so'roqlash orqali tushunchalarning asl mohiyatini ochishga o'rgatish.

Suqrot so'roqlash usuli ta'limda to'g'ri savol berishning qanchalik darajada muhim va kerakli ekanligini ko'rsatib beradi. Bu so'roqlash orqali o'rganish usuli izchil tarmoqlangan hamda tartibga solinmagan bilimlar o'rtasidagi farqni oydinlashtiradi. U bizga fikrlarimizning yuzaki ma'nosini yanada chuqurroq mushohada qilishni o'rgatadi. So'roqlash orqali samarali o'rganish tabiatini yaratish va yuksaltirish mumkin.

Adabiy matn mazmunini o'zlashtirishda savolni to'g'ri qo'ya bilish muhimdir. Ya'ni matn mazmunini o'zlashtirilganlik darajasi berilayotgan savollarning sodda yoki murakkabligiga ham bog'liq bo'ladi. Quyida 7-sinf adabiyot darsligida berilgan Shukur Xolmirzayevning "Otning egasi" hikoyasi asosida tahlil qilamiz. O'quvchilar bilan asar o'rganilib, individual yondashgan holda har bir o'quvchining shaxsiy mulohazasi tinglanadi.

1-savol. Asar qahramoni Inodning uchta boyligini qanday izohlardingiz?

1-qishloq: _____

2-maktab: _____

3-qorabayir: _____

2-savol. Sizningcha, bu boyliklar Inodning boshiga tushgan musibatni yengillashishiga, ko'nglidagi bo'shliqni to'ldira oldi deb o'ylaysizmi?

Ha : _____

Yo'q: _____

Menimcha: _____

3-savol. Inodning oti unga g'amiga malham, hayotga, maktabga, o'qituvchilik faoliyatiga qayta olishiga yordam berdi degan fikrga, qo'shimcha tarzda yana nimalar deya olasiz?

4-savol. Sizningcha ,ot qanday qilib inson hayotiga ta'sir ko'rsatishi mumkin? (Hayotiy kuzatishlaringiz asosida yoki boshqa dalil faktlarga suyangan holda izohlash)

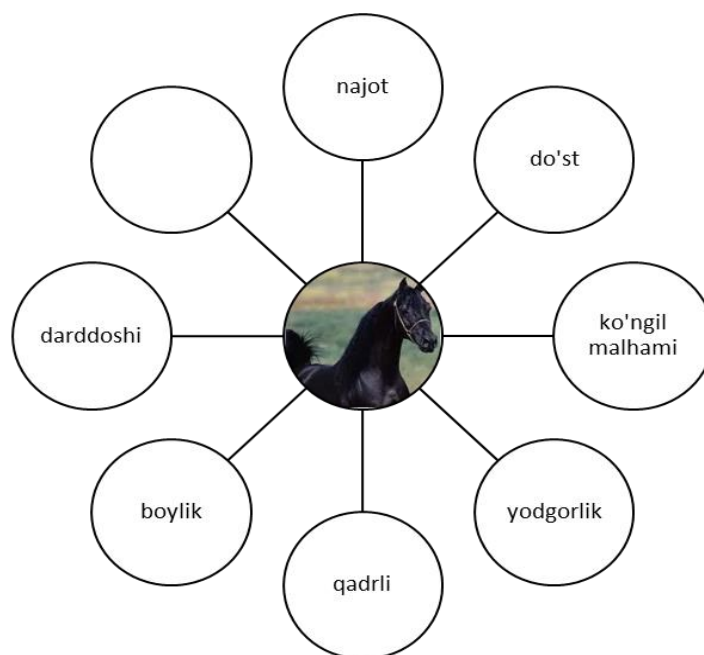
5-savol. Kichik leytenant Egamberdi Xudoyberdiyev Inodning otiga yopishib olishi, aslida uning maqsadi nima edi.

- A. Yangi sovxoz uchun baytal "sotib olish".
- B. Otga ishq tushgan.
- C. Hokimning topshirig'ini bajarish.
- D. Inodga nisbatan o'chini olish.

6-savol . Egamberdining xatti-harakatiga shubha bilan qarashimingizga asos bormi?

Fikr	Dalil
1. Egamberdining ishi noqonuniy.	Qimiz yetishtirish uchun baytal sotib olish kerak edi.
2. Egamberdining harakati zo'ravonlikdan iborat.	Cho'ponlarning biyalarini do'q-po'pisa bilan sotib oldi, ya'ni tortib olardi.
3. Inodning otiga egalik qilmoqchi edi.	Inodning oti chpqir, chiroyli ekanligi haqida xabar topadi, biya bahona tortib olish.
4. Egamberdi amalini suistemol qilib, otni so'raydi.	Inod otning o'rniga sigirini beradi, nafsi to'ymagan Egamberdi undan ko'proq narsaga qo'ylariga ega bo'lsa ham nafsi ustunlik qilib otini talab qiladi.

7-savol. Inod qo'li ostidagi barcha hayvonlarini bitta oti uchun berdi, shu holatni qanday izohlaysiz . Ot Inod uchun nima ? (Klaster usulida izohlang)

8-Savol. Inod otini topshirganda, ruhiy tushkunlikka tushib hayotida yana yo'qotish holatini ko'tara olmasmidi. Jonivorlar egasiga vafodor bo'di, ot ham mehrdan mosuvo bo'lib halok bo'lardi. Bu holat yuz bersa Inod o'zini hech qachon kechira olmagan bo'ladi...

Bu tasavvurli fikrlarga qanday munosabatingizni bildiring .

9-savol. Agar Inod Egambedini ogohlantirganday o'qni osmonga otganda, voqea qanday natija bilan tugagan bo'lardi?

10-savol. Asarning yakuni bilan uning nomlanishida mutanosiblik bormi?

Ha : _____

Yo'q: _____

Menimcha: _____

11-savol. Inod otiga o'q otganda qanday ruhiy holatda bo'lgan deb o'ylaysiz.

12-savol. Asar yakuni, sizningcha, qanday tugashi mumkin edi.

Mulohaza	Tasavvurimda boshqacha	Shunday qolgani yaxshi	Bilmasam
Fikr			

13-savol. Inodning ikkita boyligi tufayli jismida hayot tomirlari yana o‘ra boshladi, jumlasini qanday izohlaysiz? _____

14-Savol. Inod ismi qahramonimiz xarakterini ochib bera olganmi, sizningcha qahramonlarga ism qo‘yish ahamiyatlimi?

Fikr, mulohaza	Dalil, isbot
Inod - arabcha so‘z, cho‘rtkesar, o‘r, qaysar, bo‘yin tovlash	Otidan voz kechmaydi
Ism qahramonning ichki holatini ham ochib bera oladi	

Hikoyada faqat ko‘z bilan emas, ko‘ngil bilan o‘qib his qilinadigan joylarni topib, psixologik taassurotingizni qisqa daqiqalarda rasm chizish yoki bir nechta fikrlaringizni umumlashtirib xulosa bering. Suqrot so‘roqlash metodi haqida xulosa qilsak. Asarni o‘rganib savolni tushunib olishga, balki uning berilishi sabablarini ham tahlil qilishga o‘rgatadi. Suqrot so‘roqlashidan foydalanish izchil fikrlashning asosi hisoblanadi, chunki u bahslashilayotgan fikrni mushohada etishning barcha jihatlarini qamrab oladi. Suqrot so‘roqlashining asosiy maqsadi – haqiqatni topish, uni yuzaga chiqarish bo‘lganligi sababli, bu usulda o‘rganish sinchkov fikrlash usuli bilan bir xil. Har ikkalasi ham mavjud ma’lumotlarni kuzatish, rivojlantirish, qayta ishlash hamda qayta yo‘naltirish bilan shug‘ullanadi. Ta’limda fikrlashga o‘rgatishning asosiy maqsadlari ham huddi shunday.

“MIQYOSI NAFS”

matni ustida ishlash

(8-sinf)

Miqyosi nafs deb qiladurgan amallarimizni, ishlarimizni shariat, insoniyat qonuniga muvofiq o‘lub, o‘lmaydig‘ini vijdonimiz ila o‘lchab ko‘rmakni aytilur. Nafs o‘lchovi haqiqiy bir o‘lchovidurki, insonning o‘z nafsiga loyiq ko‘rmagan muomalani boshqalar haqida ijro etmoqg‘a qo‘ymas, fikr egalari, insof sohiblari har vaqt nafs o‘lchovidan tashqari harakat qilmas. Agarda bir sabab ila shariat hukmidan, insoniyat qonunidan chet ketsa, bu **qabohatini** nafs o‘lchovi ila bilub, ikkinchi martaba qilmasga **qasd** va niyat qilub, shariat nizomidan, insoniyat chizig‘idan chiqmaslikg‘a **sa’y** va g‘ayrat qilur.

Alhosil, nafs o‘lchovi ta’rifdan tashqari insonlar uchun eng foydali, har kimcha maqbul buyuk bir fazilatdur.

Buyuk Iskandar: “Dunyoda eng haqiqiy, to‘g‘ri o‘lchov nafs o‘lchovidurki, bu mezonda zarra **nuqson** yo‘qdur”, – demish.

Ibn Sino hakim: “Insonning **fazl-u kamolining** o‘lchovi nafsning o‘lchovi ila o‘lchanur”, – demish.

Dunyoda har narsaning maxsus o‘lchovi bo‘lar,

*Banda **af’olini** vijdoni ila tortib ko‘rar.*

Bir ishiga vaznda kelsa og‘ir o‘z nafsiga,

Ul ishing qandog‘ bo‘laklarga ravo, loyiq ko‘rar.

(Abdulla Avloniy, “Turkiy guliston yoxud axloq”)

- 1-savol.** Matnda nafsning qaysi jihatlariga e’tibor qaratilgan?
- a) nafsning o‘lchovi
 - b) amallarimizning o‘lchovi
 - c) amallarimiz vijdonimiz o‘lchovi
 - d) nafs o‘lchovining turli jihati
- 2-savol.** Nafs chegarasidan chiqmaslik yo‘li yoki sa’y harakatini ketma-ketligini belgilangan.
- a) 4,3,2,1
 - b) 4,2,1,3
 - c) 3,2,4,1
 - d) 1,2,3
1. shariat nizomidan, insoniyat chizig‘idan chiqmaslikg‘a harakat va g‘ayrat qilur.

2. ikkinchi martaba qilmaslikka niyat qiladi
 3. zalolatni nafs o'Ichovi ila bilib
 4. agarda bir sabab ila shariat hukmidan, insoniyat qonunidan chiqsa

3-savol. Qanday kishilar nafs o'Ichovidan tashqarida harakat qilmaydi?

- a) mutafakkir olimlar
 b) fikr egalari, insof sohiblari
 c) diniy ulamolar
 d) Shoirlar

4-savol. Nafs haqida bildirilgan uchala fikrlarning umumiy jihatini izohlang?

Matnga doir topshiriqlar

1-topshiriq. Matnda ajratib ko'rsatilgan so'zlarni ibora va tasviriy ifodalar bilan almashtirish, ularning lug'aviy ma'nosini aniqlash va sharhlash.

Miqyosi	Qabohat	Qasd	Sa'y	Fazl-u kamol	Nuqson	Af'oli
<i>Nafsning ko'lami ,yoki har narsaning o'Ichovi</i>	<i>yomonlik darajasi tanazzulga uchrash zalolat ummmonida so'zmoq aziyatning ,kufroning niyati va balosi</i>	<i>Yo'q qilish payiga tushmoq Birovga choh qazish Boshini yedi Oyoq osti qilish Payini qirqdi Yakson qildi</i>	<i>Qattiq bel bog'lash Jon kuydirib Hafsala bilan Yeng shimarib</i>	<i>Aqli yetuk O'zligin topgan Fahmi yetdi</i>	<i>Kishi nomiga nomunosib Aql-u hushini yo'qotmoq</i>	<i>Xudo bezori Nafsi otgan Bag'ri tosh</i>

2-topshiriq. Ajratilgan soʻzlarga maʼnodosh, uyadosh, shakldosh va zid maʼnoli soʻzlar topish va ularning lugʻaviy maʼnosini sharhlash

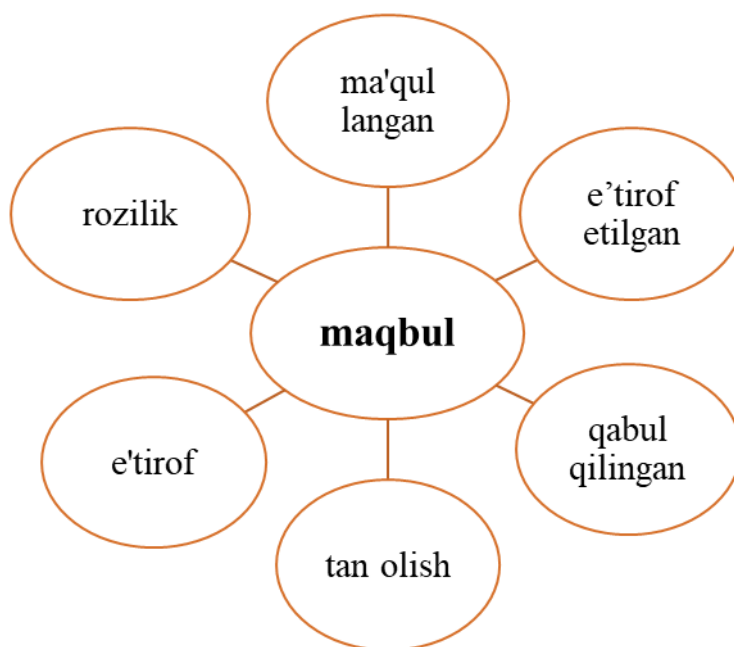
Miqyosi Ot	Qabohat Ot	Qasd Ot, feʼl	Saʼy Ot, feʼl	Fazl-u kamol	Nuqson	Afʼoli
<u>Oʻlchov</u> , <u>.mezon</u> , <u>koʻlam</u> <u>chegara</u> <u>meʼyor</u>	Qabih ish, razillik beadablik pastkashlik	Maqsad, niyat, uch intilish istiyoq gʻaraz ahd astoydil urinish	Astoydil harakat Aniq maqsad yakdil Ahd kirishmoq	Yetuk ijobiy xislatlar Mukammallik toʻkislik fazilatlar buyukligi	Nuqs Kamchilik Yetishmov chilik	Noxush Yoqims iz qiliq
Zid maʼnoli soʻzlar						
Miqyosi	Qabohat	Qasd	Saʼy	Fazl-u kamol	Nuqson	Afʼoli
<u>Xufyona</u> <u>tor</u>	Ezgulik, Yaxshilik Muruvvat	Minnatdorlik Mehr koʻrsatish	Sustlash	Tubanlik Oʻquvsiz	Toʻkislik Mukammal Bekamu- koʻst	Yoqim li

Eski soʻzlar	Hozirda
<i>oʻlub</i>	boʻlib
<i>oʻlmaydigʻini</i>	boʻlmaydiganini
<i>ila</i>	bilan
<i>koʻrmakni aytilur.</i>	koʻrmoqqa aytilur
<i>ijro etmoqgʻa</i>	ijro etmoqqa
<i>chet ketsa</i>	chiqib ketsa
<i>ila bilub</i>	bilan bilib
<i>har kimcha</i>	har kimsa
<i>Maqbul</i>	manzur, loyiq, mos

3-topshiriq. Matndagi qabohat va ezgulik soʻzlarini T-chizmasida tahlil

Qabohat	Ezgulik
qabihlik	xayrli amal
razillik	yaxshilik
beadablik	odoblilik
yaramas harakat	muruvvat
tubanlik	saxiylik
zalolat	oliyjanoblik
kufr	buyuklik
zulum	himmatlilik
dilozorlik	shijoatlik
axloqsiz	joʻshqinlilik
yaramaslik	fazilatlilik
jirkanch	halollik
pastkashlik	oqibatlilik
notavonlik	afzalilik

4-topshiriq. *Maqbul* soʻzining shakldoshini toping

5-topshiriq. Nafsga turli ta’rif bergan siymolarning fikrlari bilan aniqlang ?

“Insonning <u>fazl-u kamolining</u> o‘lchovi nafsning o‘lchovi ila o‘lchanur	Abdulla Avloniy
Dunyoda eng haqiqiy, to‘g‘ri o‘lchov nafs o‘lchovidurki, bu mezonda zarra <u>nuqson</u> yo‘qdur	Abdulla Avloniy
Bir ishiga vaznda kelsa og‘ir o‘z nafsiga, Ul ishing qandog‘ bo‘laklarga ravo, loyiq ko‘rar.	Ibn Sino hakim
nafs o‘lchovi ta’rifdan tashqari insonlar uchun eng foydali, har kimcha maqbul buyuk bir fazilatdur.	Buyuk Iskandar

6- topshiriq. Berilgan so‘z (so‘z birikma, gap) asosida badiiy (ilmiy, tavsifiy, nazmiy) matn yaratish.

Inshoga tayyorgarlik yuzasidan savollar :

1-savol. Sizningcha, matnda qanday o‘lchov haqida gap ketadi?

2-savol. Uch buyuk insonlarning Nafs haqidagi fikrlarini taqqoslaganda, nuqson, fazl-u kamol, af’oli so‘zlari nafs o‘lchoviga qanday aloqasi bor deb o‘ylaysiz?

3-savol. Matnga siz yana qanday nom bergan bo‘lardingiz.

“BIR SAHIFA SHARHI”

matni ustida ishlash

O‘tmishda mashhur bir kishi yolg‘iz o‘g‘lini uylantirish taraddudiga tushibdi. Doshqozonlarda osh damlanib, uzoq-yaqindan mehmonlar kelisha boshlabdi. Yigit kuyovnavkarlar bilan kelinni olib kelish uchun karnay-surnay sadolari ostida yo‘lga tushibdi. U kelinning ostonasiga qadam qo‘yishi bilan nima bo‘libdi-yu, holsizlanib yiqilibdi. Sanoqli daqiqalarda behush bo‘lib, jon beribdi. Qiyomat qoyim bo‘lib, qiy-chuv boshlanibdi... ..To‘yga atalgan osh janozaga tarqatilibdi. Yaratganning bu ishidan o‘zini yo‘qotib qo‘ygan ota davrining mashhur donishmandi huzuriga borib, voqeani so‘zlab beribdi va sababini so‘rabdi. Shunda donishmand: – Boravering, tushingizda ayon bo‘ladi, ertaga tongda kelasiz, – debdi. Saharmardonda kelgan otaning ahvolini bayon qilishga til ojiz edi. Donishmand so‘rabdi: – Xo‘sh, ayon

bo'ldimi? – Qayoqdan ayon bo'lsin, axir, men uxlamadim, – deb javob beribdi ota. Shunda donishmand debdi: – Unday bo'lsa, quloq soling. Menga ayon bo'ldi. Tushimda bir kutubxonaga borgan emishman. Bir kitobni o'qimoqchi bo'libman. Kutubxonachi kitobni berar ekan, ming istihola bilan qo'shib qo'yibdi: – Bu kitob dunyo bo'yicha yagona nusxada. Uzoq yurtlardan tolibi ilmlar biri uch oy, boshqasi olti oy yo'l bosib kelib, uni o'qiydilar. Ammo kitobning eng muhim fikr yozilgan asosiy bir sahifasi yo'q – qaysidir nobakor uni yirtib olgan. Musofir tolibi ilmlar ushbu sahifadagi bebaho fikrdan bahramand bo'lolmay, ming afsus-nadomatlar bilan qaytib ketadilar... Sarosimaga tushgan ota boshiga osmon qulagandek behush yiqilibdi. Bir amallab hushiga keltirishgach, o'ziga kelib, siniq ovoza hikoyasini boshlabdi: – Ha, o'sha nobakor menman. Yosh talaba edim. Kutubxonada bu noyob kitobni mutolaa qilayotgan edim. O'qir ekanman, bir sahifadagi murakkab fikrga hech ham tishim o'tmadi. Ikki-uch kun tongdan xuftongacha kutubxonada o'tirar va ko'p martalab shu sahifani qayta o'qir edim. Baribir, bo'lmadi. Bir kuni kutubxonachining ko'zini shamg'alat qilib kitobning shu varag'ini yirtib oldim va qo'ynimga tiqdim... Bu keyinchalik mutlaqo yodimdan chiqib ketgan edi. ... Shundan so'ng ota gunohiga iqrar bo'lib, tavba-tazarru qildi. Yaratganning jazosiga rozi bo'ldi. Yirtilgan sahifa sharhiga bag'ishlab esa ulkan kitob yozdi. Unga “Bir sahifa sharhi” deb nom qo'ydi va kutubxonaga topshirdi. Umrining oxirigacha bor davlatini sarflab, kutubxona homiyligini zimmasiga oldi. (“Sharq hikoyat va rivoyatlari”)

1-savol. Matn turini aniqlang.

- A) hikoya matn
- B) tasviriy matn
- C) ilmiy matn
- D) muhokama matn

2-savol. Hikoyaning asosiy voqeasi nima haqida ?

- A) erta o'g'lidan ajralib qolgan otaning musibati haqida
- B) yoshlikda otaning qilgan gunohi farzandiga o'rganligi
- C) kitobning uvoli haqida

D) donishmandning tushi haqida

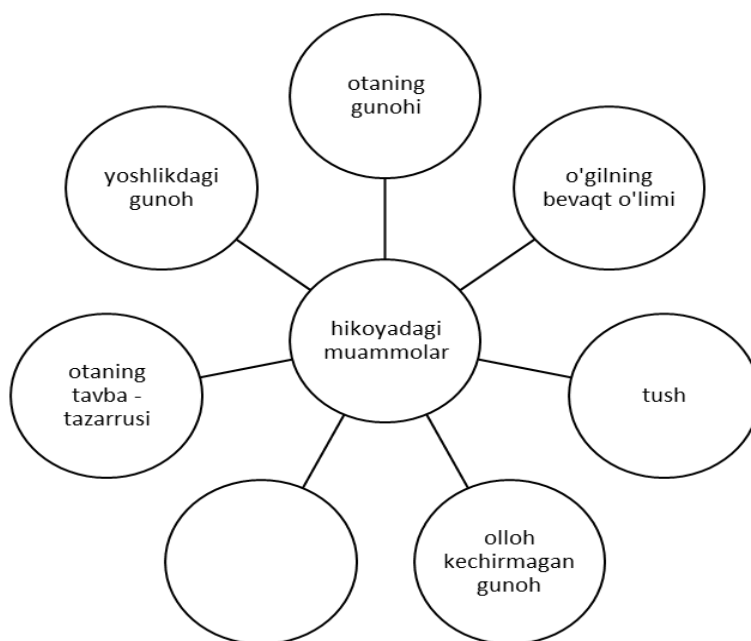
3-savol. Donishmand o'g'lidan ayrilgan otaga o'g'lining bevaqt o'limini tushida ayon berishini aytadadi siz buni qanday izohlaysiz.

– Boravering, tushingizda ayon bo'ladi, ertaga tongda kelasiz,- debdi. Saharmardonda kelgan otaning ahvolini bayon qilishga til ojiz edi.

4-savol. Donishmand ko'rgan tushning hikoyadagi otaning alamli qismatiga qanday aloqasi bor deb o'ylaysiz.

5-savol. "Nobakor" so'zini ma'nodoshlarini toping .

Javobi (namuna): Forscha so'z (ishga yaramaydigan) ablah, nomard yovuz, battol, axloqsiz, bekorchi, yaramas, razil

“Sahifa” atamasi bilan bog'liq leksik-semantik qurshov

Sahifa so'ziga oid kasb-hunar otlari Ot+ot	Sahifani o'qiydigan joy Ot+ot	Sahifa so'zining ma'nodoshlari; ot	Sahifani yertish sabablarini yozing Sifat; ot	Sahifani yertish sabab qanday oqibat paydo bo'ladi (holatlar)
Olim mudarris donishmand hattot	Maktab Madrasa kutubxona	Varaq bet yuz yuza	Betoqat Qiziquvchan Dangasalik tushunmaslik	Boshqa ilm toliblari shifani o'qiy olishmadi, kitobning eng muhim fikr yozilgan asosiy bir sahifasi yo'q bebaho fikrdan bahramand bo'lolmay, ming afsus-nadomatlar sarsongarchilik

Sahifani tayyorlash jarayoniga oid soʻzlar Fe'l, ot	Mutolaa qilish odobiga oid soʻzlar Fe'l	Sahifani oʻqishni istagan toliblarning maqsadi	Gunohini anglagan otaxonning holatini ochib beruvchi soʻzlar Fe'l; ot
Oʻrganish tajriba, xulosa, fikr boshqalarga yetkazish, yozish	Oʻqish, oʻrganish, tahlil qilish, avaylash, fikr yuritish, bilim olish	Yagona nusxa Fikrning asosiy joyi; tugallanmay qolgan bilim	Afsus, nadomat esdan chiqarish, aybiga iqrorlik, tan olish

“HAQIQAT VA MAJOZ”

matni ustida ishlash

Bir kishi quturgan tuyadan jonini qutqarish uchun jar ustiga egilgan ikki shoxga osilib, jar yoqasiga oyoq qoʻyadi. Lekin oyogʻi ostidagi indan toʻrtta ilon bosh chiqarib turganini koʻrib qoladi. Jarning ostiga nazar tashlasa, u yerda ulkan bir ajdaho ogʻzini katta ochganicha uning tushishini kutib turganligiga, yuqoriga qarasa, oq va qora sichqonlar u osilib turgan shoxlarni toʻxtovsiz kemirayotganliklariga koʻzi tushadi. Bu ahvoldan qutulish chorasini oʻylab turganida shunday yonginasida asalari uyasini koʻradi va barmogʻini asalga botirib, yalay ketadi. Asalning shirinligi uning boshini shu darajada aylantirgan ediki, natijada u oʻzining qanday ahvoldaligini unutib qoʻyadi: oyoqlarini toʻrt ilonning boshiga qoʻyganligi va bu ilonlar uni har lahzada chaqib olishlari mumkinligi, sichqonlar shoxlarni kemirib bitirishlari va shox sinsa, u ajdaho komiga tushishi muqarrarligi xayolidan koʻtariladi. Jaholat pardasi aql nurini toʻsib qoʻyadi va oz fursat oʻtmay, u jarga qulab halok boʻladi.

“Kalila va Dimna” dan

1-savol. Matn gʻoyaviy jihatdan nima haqida?

- a) Inson hayotidagi haqiqatlar
- b) Insonning oldidagi muammolar
- c) Inson umri haqida
- d) Insonni fojiaga yoʻllovchi unsurlar

2-savol. Lug‘at bilan ishlash (Majoziy ma‘nolarni toping):

So‘z	Ma‘joziy ma‘no	Ta‘rif
Oq va qora sichqon		
Asal		
To‘rt ilon		
Ajdaho		

Javobi:

So‘z	Ma‘joziy ma‘no	Ta‘rif
Oq va qora sichqon	Kun va tun	Umr
Asal	Yaxshi kunlar	Hayot
To‘rt ilon	4ta fasl	Umr fasli
Ajdaho	Hayot qiyinchiliklari	O‘lim

3-savol. Ajratib ko‘rsatilgan so‘zlarning mazmunini izohlang

Osilib turgan shoxlarni: _____

Asalning shirinligi: _____

Bu ahvoldan qutulish chorasini unutish: _____

4-savol. Nuqtalar o‘rniga kerakli so‘zlarni qo‘ying.

Matnda inson hayotga faqat bir bora keladi. Uning yo‘li _____, _____ bo‘lmaydi, hayot yo‘li davomida _____ ga uchrashi mumkin, shunda _____ hoy-u havaslariga berilmay, _____ bilan ish qilsa, _____ larni yengishi mumkin, agar bunda irodasizlik qilsa, _____ berilsa halokat sari qadam tashlaydi deyilgan.

5-savol. Matnda inson hayotga faqat bir bora keladi. Uning yo‘li ravon, silliq bo‘lmaydi, hayot yo‘li davomida qiyinchiliklarga uchrashi mumkin, shunda o‘tkinchi dunyo hoy-uhavaslariga berilmay, aql bilan ish qilsa, mashaqqatlarni

yengishi mumkin, agar bunda irodasizlik qilsa, nafsga berilsa halokat sari qadam tashlaydi deyilgan.

6-savol. *“Jaholat pardasi aql nurini to‘sib qo‘yadi va oz fursat o‘tmay, u jarga qulab halok bo‘ladi.* Matn yakunini boshqa ibratli hikmat, yoki maqol, yoki she‘r bilan ifodalab xulosangizni bering.

“AXBOROT”

matni ustida ishlash

Inson bir kun nafas olishiga qancha suv kerak?

O‘ZA “Inson bir kun nafas olishining o‘ziga yarim litr suv kerak” nomli maqola chop etdi. Unda yoz oylarida qanday va qancha suv iste‘mol qilish kerakligi, qanday ichimliklar ichishdan saqlanish zarurligi haqida so‘z boradi. Quyida ushbu maqola to‘lig‘icha havola etildi.

Qishda kishining issiq ichimlik iste‘mol qilgisi kelsa, yozda tabiiyki, muzdekkina ichimlik ichgisi keladi. Ammo mutaxassislar yozning issiq kunlarida ham, qishning sovuq kunlarida ham iliq ichimliklarni iste‘mol qilishni tavsiya qiladi.

– Issiq havo insonni ko‘p suyuqlik iste‘mol qilishga moyillik tug‘diradi, - deydi diyetolog Qahramon Oqilov. – Bunda inson organizmi salqin ichimlik ichishni xohlasa-da, biz suv va turli sharbatlar ichishni tavsiya qilamiz. Havo issiq bo‘lgani uchun shirasi o‘tkir bo‘lgan ichimlik iste‘mol qilmagan ma‘qul. Chunki u kishining yanada chanqog‘ini oshiradi. Bunday paytda shirasi o‘rtacha, nordon va tabiiy ta‘mga ega sharbat ichish o‘rinli.

Har qadamda turli rangdagi va turfa ta‘mli sharbatlar tayyorlab sotayotganlarga ko‘zingiz tushadi. Bu ham bir tadbirkorlik. Bundan tashqari, Coco cola, Pepsi, Fanta va energetik ichimlikni muttasil ichib yuruvchi yoshlarga ko‘zingiz tushadi. Mutaxassislarning aytishiga ko‘ra, ushbu ichimliklar chanqoqni bosishdan ko‘ra kishini ushbu mahsulotga o‘rgatib qo‘yish holatlari ko‘p kuzatiladi.

- **Coca cola, Pepsi, Fanta** brendi ostida ishlab chiqarilgan mahsulotlarga talab yuqori, - deydi yakka tartibdagi tadbirkor Doston Shomurodov. - Shuning uchun do‘konimizda bu ichimliklar ancha xaridorgir. O‘zim ham bekorchilikdan kuniga 2-2,5 litr Pepsi ichardim. Ancha o‘rganib qolgan edim. Keyinchalik sog‘ligimda salbiy holatlar kuzatildi. Holsizlanib qoldim, shifokor maslahati bilan hozir ushbu mahsulotni kam iste‘mol qilyapman. Chanqagan vaqtda o‘zimizning oddiy suvimizdan qo‘ymasin, ekan.

O‘zini yaxshi ko‘rgan odamlar yozning jazirasida salqin yerlarda dam oladi, oqar suvlarda cho‘milib, issiq mavsumni maroqli o‘tkazadi. Mutaxassislarning fikricha, muzdek suvdan chiqib yana muzdek ichimlik iste‘mol qilish sog‘liq uchun xavfli. Yozda orttirilgan gripp va shamollashning esa badali og‘irroq bo‘lishi hech birimizga sir emas. Tog‘da oquvchi daryodan, ko‘l va ochiq suv havzalari suvlaridan iste‘mol qilish ham zarar. Hatto buloq suvi bo‘lsa ham. Odamlar buloq suvlari shifobaxsh va dorivor, deya ishonadi. Ammo uni iste‘mol qilishdan oldin filtrlash yoki qaynatish tavsiya etiladi.

- Har kuni o‘rtacha 2 litr suv organizmdan ichak, buyrak, o‘pka va teri orqali tashqariga chiqariladi, – deydi diyetolog Qahramon Oqilov. - O‘rtacha 0,5 litr suyuqlik inson sog‘lom nafas olishini ta‘minlaydi. Agar mana shu chiqarilayotgan suv o‘rni to‘ldirilmasa, organizm suvsizlanadi. Bunda odamni charchoq bosadi, bosh og‘riydi, mushaklar holsizlanadi. Og‘iz va ko‘z namlanishi pasayadi, natijada, kishida issiqni xushlamaslik kayfiyati paydo bo‘ladi. Belgilangan tartibda suv iste‘mol qilgan kishilarning yuziga ajin kam tushadi. Suv ozishga harakat qilayotgan kishilar uchun ham yordam beradi. Buning uchun tartibli ovqatlanish va suv iste‘mol qilish tartibini belgilab olish kerak. Qahva, choy, va alkogol yengil peshob haydovchi ta‘sirga ega, shuning uchun ulardan keyin tanadagi suyuqlik o‘rnini to‘ldirish albatta suv iste‘mol qilish kerak.

Ichimliklar organizmning suyuqlikka bo‘lgan talabini qondirishi mumkin, ammo ularning tarkibidagi kaloriyalar tabiiy suvdek tanaga singmaydi. Sut va shakarli ichimliklarni inson tanasi qabul qilishi, tanaga singishi uchun ham organizm ichimlik suvini talab qiladi.

Bugun atrofimizda yuzlab turdagi suyuq mahsulotlar mavjud. Ular orasida bizga oddiy bo‘lib ko‘rinuvchi, ammo bebaho suvning o‘rnini bosadigani yo‘q. Shunday ekan, chanqaganda hech ikkilanmasdan suv, suv va yana suv iching!

- 1-savol.** “Inson bir kun nafas olishiga qancha suv kerak?” maqolasi nima haqida?
- a) Ichimlik suvini ichish qoidalari haqida
 - b) Nafas olishda suvning ahamiyati haqida
 - c) Qanday suv iste‘mol qilish haqida
 - d) Yoz oylarida qanday va qancha suv iste‘mol qilish kerakligi, qanday ichimliklar ichishdan saqlanish zarurligi haqida so‘z boradi.**

Javob to‘liq qabul qilinadi:

d) Yoz oylarida qanday va qancha suv iste‘mol qilish kerakligi, qanday ichimliklar ichishdan saqlanish zarurligi haqida so‘z boradi.

2-savol. Yozda muzdek suvdan chiqib yana muzdek ichimlik iste‘mol qilish sog‘liq uchun xavfli degan fikrni izohlab bering. _____

Javob to‘liq qabul qilinadi: *O‘zini yaxshi ko‘rgan odamlar yozning jaziramasida salqin yerlarda dam oladi, oqar suvlarda cho‘milib, issiq mavsumni maroqli o‘tkazadi.. Yozda orttirilgan gripp va shamollashning esa badali og‘irroq bo‘ladi. Tog‘da oquvchi daryodan, ko‘l va ochiq suv havzalari suvlaridan iste‘mol qilish ham zarar. Hatto buloq suvi bo‘lsa ham.*

3-savol. Diyetolog Qahramon Oqilov insonda har kuni o‘rtacha 2litr suvning organizmga qanday taqsimlanishini va qancha qismi nafas yo‘li uchun ajratilishini izohlang _____

Javob to‘liq qabul qilinadi: *Har kuni o‘rtacha 2 litr suv organizmdan ichak, buyrak, o‘pka va teri orqali tashqariga chiqariladi. O‘rtacha 0,5 litr suyuqlik inson sog‘lom nafas olishini ta‘minlaydi. Agar mana shu chiqarilayotgan suv o‘rni to‘ldirilmasa, organizm suvsizlanadi.*

4-savol. Coco cola, Pepsi, Fanta brendi ostida ishlab chiqarilgan mahsulotlarga talab yuqori, lekin ko'pchilikda keyinchalik sog'ligida salbiy holatlar kuzatilmoqda. Ayrim vaqtda suvning o'rnini bosa olmaydi, buning sababi nimada?

Javob to'liq qabul qilinadi: *Ichimliklar organizmning suyuqlikka bo'lgan talabini qondirishi mumkin, ammo ularning tarkibidagi kaloriyalar tabiiy suvdek tanaga singmaydi. Sut va shakarli ichimliklarni inson tanasi qabul qilishi, tanaga singishi uchun ham organizm ichimlik suvini talab qiladi.*

5-savol. Maqolada diyetolog Qahramon Oqilovning suvdan to'g'ri foydalanish maslahatlari sizga qanday tushuncha uyg'otdi .

**ICHIMLIK SUVI TURLARI: ODAMLAR UCHUN
XAVFSIZ BO'LGAN SUV
Ikkinchi matn ustida ishlash**

Ichimlik suvi qaynoq holda va ovqat va ichimliklar tayyorlash uchun asos sifatida ishlatiladigan suv deb ataladi. Biroq, biz turli xil ichimlik suvi tarkibini

hisobga olsak, an'anaviy ravishda ichimlik suvi deb hisoblanmaydigan suvlar foydali emas. Ba'zi ichimlik suvlar odamlar uchun xavfli.

Distillangan suv

Distillangan suv minerallardan mahrum va aslida tanadagi kimyoviy reaksiyalar uchun sof solvent, H₂O mavjud. Bir vaqtning o'zida, ba'zi oziq-ovqatchilar ushbu suvni eng foydali deb atashdi. Ammo bu noto'g'ri. Faqatgina distillangan suvdan foydalanish kerak bo'lsa, uni foydali element elementlardan mahrum qilib, tanangizni faqat bo'shatishingiz mumkin.

Muzlatilgan suv

Bu eng foydali ichimlik suvlaridan biridir. Agar toza suv dastlab muzlatib qo'yilsa va suvga tegmasa. Muzlatish jarayoni tozalash jarayonining o'rnini bosadigan deb o'ylash uchun hech qanday sabab yo'q. Ammo, agar toza suvni muzlatib, uni eritib yuboradigan bo'lsangiz, unda 7-8 soat ichida olingan mahsulot kuchli antioksidant ta'sirga ega bo'ladi, u organizmni toksinlardan chiqaradi va hatto kilogramm berishga yordam beradi.

Bahorgi suv

Bahorgi suv - bebaho tabiiy sovg'adir. Odamlar uchun sog'lom mikroelementlarga boy yangi ta'mi bor. Biroq, o'rmon ichidagi har qanday bahor ichimlik suvi qat'iy taqiqlanadi. Axir, yomg'ir suvi turli xil tuproq qatlamlari orqali o'tadi, unda antropogen inson faoliyatining izlari bor. Sanoat korxonalaridan 50 km dan kamroq buloqlardagi suv ayniqsa xavflidir.

Mineral shisha suv

Mineral suvlar sanitariya me'yorlariga muvofiq ishlab chiqariladi, shuning uchun u toza ekanligiga shubha yo'q. Faqatgina shart - ma'lum bir inson tanasi uchun xavfli mineralizatsiya darajasi. Umuman oladigan mineralizatsiyalangan stol suvini tanlash yaxshidir.

Artezian suv

Kimyoviy elementlarning boy tarkibi ichimlikning shifobaxsh fazilatlari haqida emas, balki har bir moddada zahar bo'lishi mumkinligini esdan chiqarmaslik kerak. Artezian qudug'idan suv ichishdan oldin, muayyan hududda suvning o'ziga xos

kimyoviy tarkibini aniqlash uchun laboratoriya tekshiruvlari o'tkazilishi kerak. Ehtimol, ko'plab tuproq qatlamlari orqali o'tadigan suv suvning ko'p qismini yemiradi va uning inson tanasida ortiqdagi kasalliklarning paydo bo'lishiga olib keladi. Artezian suvlari ishlab chiqariladigan joylarda doimo ko'p miqdordagi tuzni suyuqlikdan qutqaradigan va faqat suvni iste'mol qilish imkonini beruvchi o'simliklar joylashgan. Eng muhimi, artezian suvini o'rtacha miqdorda ichish kerak Artezian suvining ishlatiladigan joylarida asosan, ma'lum kasalliklarning soni ko'payadi, ko'pincha urogenital tizim bilan bog'liq. Misol uchun, Moskva yaqinidagi Zelenogradda ham xuddi shunday holat yuzaga keldi.

Yana bir muhim jihat - inson tanasiga begona bo'lgan va unga kirib kelayotgan fanga noma'lum mikroelementlarning suvda mavjudligi sog'liqqa katta zarar etkazishi mumkin. Bularning barchasi bizga artesian suvining zarari haqida gapirib beradi.

“FAOLA WATER” toza ichimlik suvi

«FAOLA WATER» tozalangan ichimlik suvi. Faola suvini ishlab chiqarish uchun Amerika va Evropaning ilg'or texnologiyalaridan foydalanadi. Suv tozalanish va yumshatilishda 10 bosqichqan o'tadi. Foydalanilayotgan tozalashtexnologiyasi inson tanasining salomatligi uchun kerakli minerallarni saqlab qolish imkonini beradi. Suvni dezinfektsiyalashda ko'p bosqichli filtratsiya va ultrabinafsha sterilizatsiyadan tashqari, viloyatimizda birinchi marta suvni ozon bilan tozalash texnologiyasi qo'llanilmoqda. Unda suv bakteriyalardan 100% tozalanadi. Bu hozirgi kunda eng ilg'or va ekologik jihatdan toza usul hisoblanadi. Bizning kompaniyamiz 18,9 litrlik suv idishi sifatida qayta ishlata oladigan oziq-ovqat polikarbonatidan (Polycarbonate, PC) foydalanadi. Bugungikunda bu qadoq mamlakatimizda sanoqli suv ishlab chiqaruvchi korxonalarda foydalaniladi. Bu ekologik xavfsiz polimer bo'lib, ichimlik suvini saqlash uchun eng ishonchli va tasdiqlangan materialdir. Bunga qo'shimcha ravishda ma'lum miqdorda biz dispenserlarimizni foydalanishga berishga tayyormiz. Ushbu dispenserlarimiz +5 darajagacha suv sovutish bloklari bilan, choy va qahva tayyorlash uchun etarli bo'lgan harorat, + 95 daraja issiqlik

bloklari bilan jihozlangan. Bizning dispenserlarimiz zamonaviy dizaynga ega bo`lib, ofisingiz uchun chiroyli ko`rinish beradi.

6-savol. Ikkinchi maqolada ba'zi ichimlik suvlar odamlar uchun xavfli ekanligi haqida ma'lumotlari to'g'ri berilganmi

7-savol. "FAOLA WATER" toza ichimlik suvi haqiqai ma'lumotlarni "Ha-Yo'q" baholar bilan baholash.

Ma'lumotlar	Ha	Yo'q
Foydalanilayotgan tozalash texnologiyasi inson tanasining salomatligi uchun kerakli minerallarni saqlab qolish imkonini beradimi	☐	☐
suvni ozon bilan tozalash texnologiyasi suvni bakteriyalardan 100% tozalaydimi	☐	☐
Suvni qadoqlashda polimer xavflimi	☐	☐
To'g'ri qadoqlash suvning sifatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadimi	☐	☐
"FAOLA WATER" firmasining toza suv haqidagi yakuniy ma'lumoti mahsulot reklamasi deb o'ylaysizmi	☐	☐

8-savol. Ikki ustunchada tushuncha va izohlarning muvofiqligiga qarab joylashtiring.

1. Distillangan suv	A. yomg'ir suvi turli xil tuproq qatlamlari orqali o'tadi, unda antropogen inson faoliyatining izlari bor. Sanoat korxonalaridan 50 km dan kamroq buloqlardagi suv ayniqsa xavflidir.
2. Muzlatilgan suv	B. artezian suvini o'rtacha miqdorda ichish kerak. Artezian suvining ishlatiladigan joylarida asosan, ma'lum kasalliklarning soni ko'payadi, ko'pincha urogenital tizim bilan bog'liq.
3. Bahorgi suv	C. distillangan suvdan foydalanish kerak bo'lsa, uni foydali element elementlardan mahrum qilib, tanangizni faqat bo'shatishingiz mumkin.

4.Mineral shisha suv	D. agar toza suvni muzlatib, uni eritib yuboradigan bo'lsangiz, unda 7-8 soat ichida olingan mahsulot kuchli antioksidant ta'sirga ega bo'ladi, u organizmni toksinlardan chiqaradi va hatto kilogramm berishga yordam beradi.			
5.Arteziyan suv	E)suvlar sanitariya me'yorlariga muvofiq ishlab chiqariladi, shuning uchun u toza ekanligiga shubha yo'q. Faqatgina shart - ma'lum bir inson tanasi uchun xavfli mineralizatsiya darajasi. Umuman oladigan mineralizatsiyalangan stol suvini tanlash yaxshidir.			
1	2	3	4	5

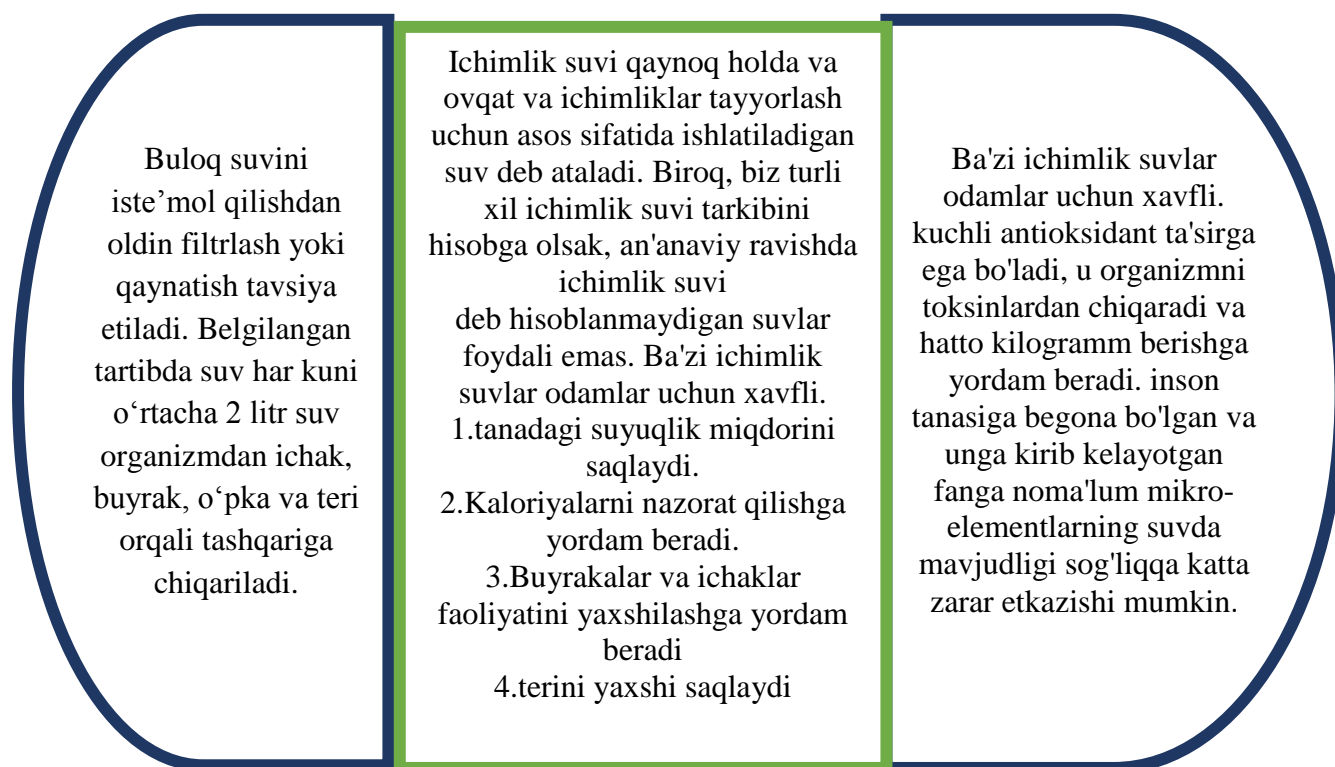
9-savol. Qaysi suvni iste'mol qilganda ehtiyot choralarini ko'rish, yani tuproq va o'simliklar haqida ma'lumotga ega bo'lish muhim.

- a) Mineral suv
- b) Distillangan suv
- c) Bahorgi suv
- d) Arteziyan suv

10-savol. Venn-diagrammasi asosida ikki matnni taqqoslang

1-matn

2-matn

Ikkala matnni solishtirish

Matndan xulosa	Matn nimaga tayanadi		Matndan xulosa
	Fikr	Fakt	
“Inson bir kun nafas olishining o‘ziga yarim litr suv kerak” nomli maqola	Ha	Ha	Ichimlik suvi turlari: odamlar uchun xavfsiz bo‘lgan suv. "FAOLA WATER" toza ichimlik suvi.
	Yo‘q	Yo‘q	
Issiq havoinson organizmi salqin ichimlik ichishni xohlasa-da, biz suv va turli sharbatlar ichishni tavsiya qilamiz. Havo issiq bo‘lgani uchun shirasi o‘tkir bo‘lgan ichimlik iste‘mol qilish, kishining yanada chanqog‘ini oshiradi.	Ha	Ha	Distillangan , Muzlatilgan ,Bahorgi,,Mineral shisha suv va Artezan suvlari kabi ichimlik suvi tarkibini hisobga olsak, an'anaviy ravishda ichimlik suvi deb hisoblanmaydigan suvlar foydali emas. Ba'zi ichimlik suvlar odamlar uchun xavfli.
	Yo‘q	Yo‘q	
Har kuni o‘rtacha 2 litr suv organizmdan ichak, buyrak, o‘pka va teri orqali tashqariga chiqariladi. O‘rtacha 0,5 litr suyuqlik inson sog‘lom nafas olishini ta‘minlaydi. Agar mana shu chiqarilayotgan suv o‘rni to‘ldirilmasa, organizm suvsizlanadi.	Ha	Ha	
	Yo‘q	Yo‘q	
Coco cola, Pepsi, Fanta suvlarini muntazam ichishim sababli sog‘ligimda salbiy holatlar kuzatildi. Holsizlanib qoldim, shifokor maslahati bilan hozir ushbu mahsulotni kam iste‘mol qilyapman.	Ha	Ha	Suvni dezinfektsiyalashda ko‘p bosqichli filtratsiya va ultrabinafsha sterilizatsiyadan tashqari, viloyatimizda birinchi marta suvni ozon bilan tozalash texnologiyasi qo‘llanilmoqda. Unda suv bakteriyalardan 100% tozalanadi. Bu hozirgi kunda eng ilg‘or va ekologik jihatdan toza usul hisoblanadi.
	Yo‘q	Yo‘q	
Diyetolog Qahramon Oqilovning maqolasi inson salomatligi uchun ma‘lumot bera oldimi	Ha	Ha	Ichimlik suvi turlari: odamlar uchun xavfsiz bo‘lgan suv. "FAOLA WATER" toza ichimlik suvi maqolani reklama deb qabul qilsak bo‘ladimi.
	Yo‘q	Yo‘q	

Lug'atlar bilan ishlash

Matnda berilgan ilmiy atamalrni aniqlang

Reaksiyalar	Lot.faoil harakat ;aks ta'sir
Distillangan	Lot.suyuqlikni bug'ga aylantrib, tozalash
Antioksidant	Bugungi kunda, juda ko'p odam antioksidant haqida eshitgan bo'lishi mumkin. U nimani anglatadi va nima eydi? Lotin so'z tarjima turadi: «Anti» - eng to'g'ri ma'noda, ya'ni nordon, - - "oxys", qarshi "antioksidant" ... Nima bor foyda sog'liq uchun?
Toksinlardan	mikroorganizmlarning hayot faoliyatida hosil bo'ladigan zaharli moddalar. Hayvonlar va odam organizmiga tushganda ularni kasallantirish yoki
Mikroelementlarga	tanangiz uchun zarur bo'lgan oziq moddalarining asosiy guruhlaridan biridir. Ular vitaminlar va minerallarni o'z ichiga oladi.
Antropogen	eroziya (yun an-thropos – odam va genes – paydo bo'lish) – insonning ekologik muvozanatni bu-zadigan xo'jalik faoliyati natijasida tuproq ..
Arteziyan	bosim ta'sirida bo'lgan yer osti suvlarining bir turi, <i>suv</i> o'tkazmaydigan qatlamlar oralig'ida hosil bo'ladi, ular ochilganda <i>suv</i>
Mineral	Tabiy kimyoviy birikma
Dezinfektsiyalashda	Zararsizlantirish,xavfsiz holga keltirish
Filtratsiya	Suvning g'ovak qatlamlaridan tabiiy holda sizib,tozalab o'tish
Ultrabinafsha	Roentgen nurlari oralig'i
Sterilizatsiyadan	Kimyoviy yo'l bilan tozalsh,zararsizlantirish
Ozon	Yun.hid taratuvchi oksidlanish,suvni zararsizlantirilishi
Bakteriyalardan	Yun,bir hujayrali tayoqcha

“HILM NIMA?” *Birinchi hikoya matni ustida ishlash*

Anushervon Buzurgmehr dan:

– *Hilm nima? – deb so‘rabdi.*

– *Hilm – axloq dasturxonining tuzi.*

Hilm so‘zini teskari o‘qisang, arabchada milh, ya’ni «tuz» so‘zi hosil bo‘ladi.

Hech bir ovqat tuzsiz ta‘mga ega bo‘lmaydi. Hech bir xulq ham hilm, ya’ni muloyimliksiz kamol topolmaydi, – deb javob berdi.

Anushervon yana undan:

– *Hilmning belgilari qanday bo‘ladi? – deb so‘radi.*

– *Uning uch alomati bo‘ladi, – deb javob berdi Buzurgmehr, – birinchisi, birov senga qovog‘ini solsa yoki achchiq so‘zlarni aytsa ham, unga nisbatan shirin so‘z aytasan, agar u o‘z fe‘li bilan xafa qilsa, uni xursand qilishga urinasan. Ikkinchisi – g‘azab o‘t olib osmonga o‘rlagan paytda ham sukut qilib, xomush bo‘lib turasan. Uchinchisi, biror kimsa kirdikori bilan g‘azabga loyiq bo‘lsa ham, g‘azabni ichga yutib, o‘zingni bosasan!*

«Sharq hikoyat va rivoyatlari»

Ikkinchi hikoya matni ustida ishlash

Hilm – axloqli odamning qimmatbaho libosi. U kiyim turlarining eng chidamli matosidir. Hilm yomon nafsni daydi shamol uchirishidan asraguvchi va ikkiyuzlama munofiqlarning behuda harakatidan himoya qiluvchidir.

Yumshoq ko‘ngillilikni hodisalar to‘la dengizdagi kishilik kemasining langari desa bo‘ladi. Hilmni insoniyat qadrini o‘lchaydigan tarozining toshiga tenglashtirsa ham bo‘ladi.

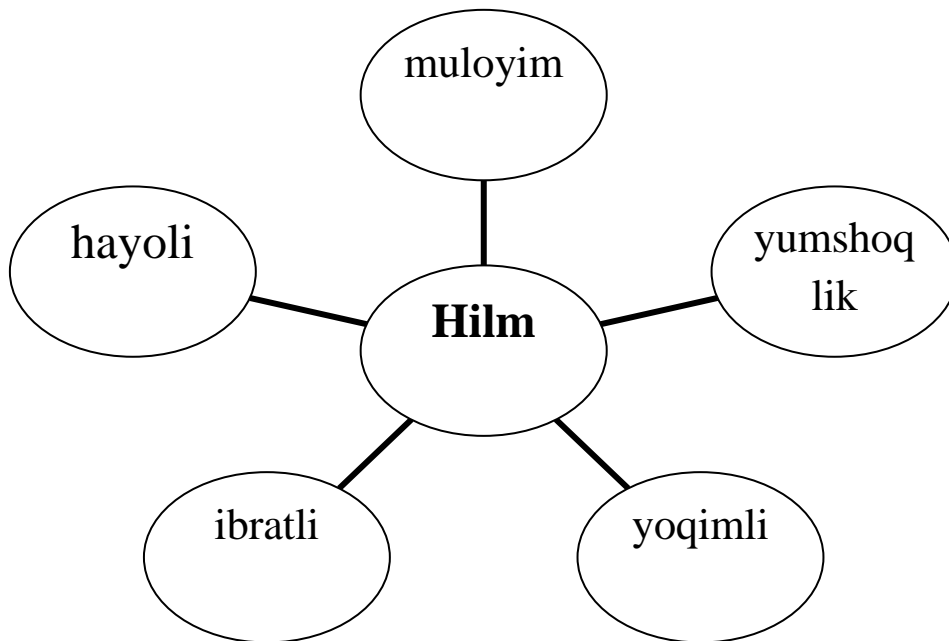
Alisher Navoiy, «Mahbub ul-qulub»

1-savol (bilish darajasi). Ikkala matn nima haqida?

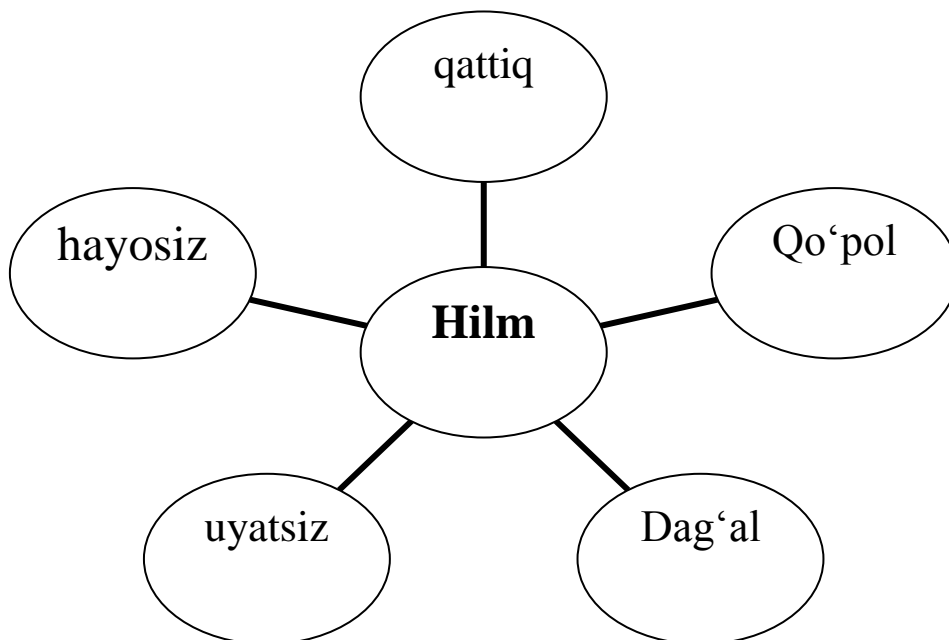
2-savol. Anushervon hilmni nimaga tuzga o‘xshatadi? _____

Javob: Hilm soʻzini teskari oʻqilsa, arabchada milh, yaʼni «tuz» soʻzi hosil boʻladi. Tuz, bilamizki, taomning asosiy taʼm beruvchi qismi. Hilm esa axloqning asosiy qismi. Muloyim harakatimiz bilan yaxshi xulqqa ega boʻlamiz .

3-savol. Hilm soʻzining maʼnodoshlari

Hilm soʻzining zid maʼnolari

4-savol. Matn asosida hilmning uch jihati sharhlang.

Birinchisi – *birov senga qovog‘ini solsa yoki achchiq so‘zlarni aytsa ham, unga nisbatan shirin so‘z aytasan.*

Ikkinchisi – *g‘azab o‘t olib osmonga o‘rlagan paytda ham sukut qilib, xomush bo‘lib turasan.*

Uchinchisi – *biror kimsa kirdikori bilan g‘azabga loyiq bo‘lsa ham, g‘azabni ichga yutib, o‘zingni bosasan!*

5-savol. Buzurgmehr Hilmning uch alomatli belgilariga chiroyli ta‘rif berilgan mana shu ta‘rifga qarab axloqiy belgilarni ibora yoki tasviriy ifodalar bilan izohlang.

1. Joniga oro kirmoq –ko‘mak.yaxshilik qilish.
2. Bir yuzingni urushga qo‘y ,bir yuzingni yarashga. (O‘zbekona andisha ,uzoqni ko‘zlab ish ko‘rish,jahl kelganda aqlni qochirmaslik o‘giti).
3. Tishini tishiga qo‘yib – og‘ir tuhmat g‘alamislik ,haqorat damlarida chidamli bardoshli,matonatli, irodali odamning o‘zini bosiq tutishi holati.
4. Tishi sinsa og‘iz ichida-g‘azabni ichga yutish.
5. Qo‘lga olmoq – Jahlni tutib turmoq.
6. Fahmi yetdi – idrok qildi, fikrlash.
7. Ko‘nglini topdi – istak -xohishiga mos tushadigan harakatlar qilish bilan o‘ziga moyil qildi.

6-savol. Hilmning uch alomatini ta‘riflashda shirin so‘z, sukut, xomushlik, g‘azabni bosish kabi belgilarni qanday ifodalaysiz?

Javob: Achchiqni shirin kesadi,

Yaxshi so‘z- yurakka malham,

Yomon so‘z –yurakka alam.

Ahmoqqa javob-sukut.

Xomush tortmoq – hayolga cho‘mish, indamaslik, o‘ychan, so‘zsiz turmoq.

7-savol. “G‘azab” so‘zini T-chizmasi asosida tahlil

salbiy	ijobiy
qahr	mehr
jahl	muhabbat
zarda	muloyimlik
norozilik	rizolik
jaholat	shafqat
shafqatsizlik	rahmdillik
nodonlik	iltifot
do‘q	samimiyylik
alam	hamdard

8-savol. Berilgan rasimga qarab sinonim so‘zlardan foydalanib birinchi hikmatni tahlil qiling

Ikkinchi hikoyani tavsiflash

Hilm – axloqli odamning qimmatbaho libosi. U kiyim turlarining eng chidamli matosidir. Hilm yomon nafsni daydi shamol uchirishidan asraguvchi va ikkiyuzlama munofiqlarning behuda harakatidan himoya qiluvchidir. Yumshoq ko‘ngillilikni hodisalar to‘la dengizdagi kishilik kemasining langari desa bo‘ladi. Hilmni insoniyat qadrini o‘lchaydigan tarozining toshiga tenglashtirsa ham bo‘ladi.

9-savol. Alisher Navoiy hilmni nimaga o‘xshatganligini izohlang.

Javob: Qimmatbaho libosga, langarga, tarozining toshiga.

Qimmatbaho libos - baquvvat, chidamli barcha sovuq va issiqdan uzoq vat asraydi. Langar – og‘ir temir changak. Tarozi-vazn o‘lchash, tortish ma’nosida, ko‘chma ma’noda (fe’l) baholash, aniqlash, taqqoslash, solishtirish, mulohaza qilish

10-savol. A.Navoiy Hilm haqidagi detallarga ta’rif bering jummalarni sharhlang.

Libos. Javob: Nafsning turli ko‘rinishlarini ikkiyuzlamachilik, munofiq harakatlarini ko‘rsatuvchi sovuq shamoldan ruhiyatni asraguvchi qanoat libosi.

Langar - ko‘ngilni ranjlovchi ,ozor beruvchi so‘zlar, amallar, hodisalar to‘la dengizida inson kemasi so‘zganda o‘zini to‘xtata olishiga yordam beradigan sabr. Langar so‘zi qanoat, sabr, toqat, muruvvat , qadriyat desa bo‘ladi.

Tarozi – Har bir harakatimizning o‘lchovi bor bo‘lganidek. Barcha amallarni taqqoslab, mulohaza qilib, solishtirilganda yaxshi amallar toshi og‘ir kelsagina inson qadri aniqlanadi. Yomonlikdan asraguvchi go‘zal amallarimiz ya’ni libosimiz bor. Insoniyligimizni saqlab qolish ,hayot qiyinchiligidan o‘tishda kerak bo‘lsa nafs qurboniga aylanmaslik uchun sabr langari bor. Qilgan barcha amallarimizni taroziga qo‘yganda Hilm toshi o‘g‘ir kelsa bu komil inson darajasiga yetadi.

12-savol. Ikkala hikmatning g‘oyasidan qanday axloqiy sifatlarni topa oldingiz?

<p>1- hikmat Muloyimlik, shirinso‘z, sukut xomush bo‘lib turasan. G‘azabni ichga yutib, o‘zingni bosasan har narsaga e‘tibor bermaslik</p>	<p>Hilm Insonning ziynati uning axloqiy fazilatlarini: muloyimlik, shirinsuxanlik, qahrni unutmoq, jahl kelganda o‘zini bosa olish; sabr-qanoatli bo‘lish, iltifot ko‘rsata bilish, amallarimizdan halovat topish har bir xatti- harakatimizning javobi borligi , vijdonimiz halovat topishi, qalbimizning shijoati. Hilm-xulqlarning sayidi</p>	<p>2-hikmat Axloqli ikkiyuzlama va munofiqlardan asraguvchi odamning qimmatbaho libosi Ko‘ngilni og‘rituvchi dengiz purtanasida kishilik kemasini balo qazodan saqlovchi langar Yumshoq tabiatlikni saqlab qolish</p>
---	--	--

13-savol. Matndagi Yumshoq ko‘ngillilikni hodisalar to‘la dengizdagi kishilik kemasining langari desa bo‘ladi. yumshoq ko‘ngil so‘zini qanday izohlardingiz? Qanday hodisalar ko‘ngilga ozor berishi mumkin deb o‘ylaysiz?

14-savol. Hilm haqida aytilgan fikrlarni jamlab berilgan rasmlardan foydalanib xulosangizni chiqaring.

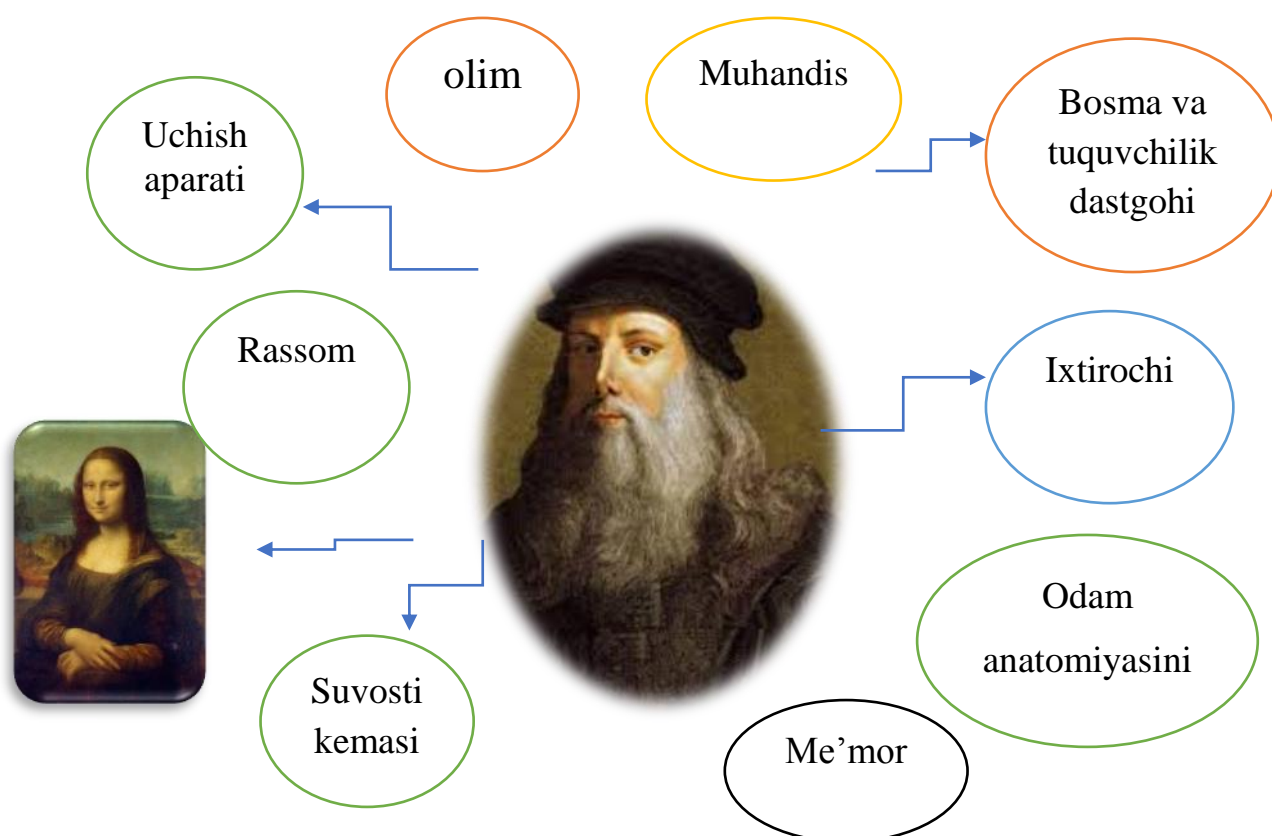
“LEONARDO DA VINCHI”

Matn ustida ishlash

5-sinf ona tili

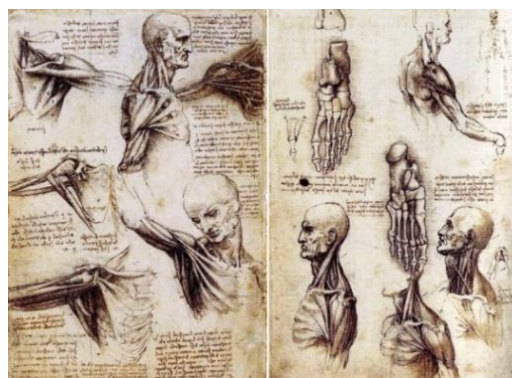
Ko‘pchilik Leonardo da Vinchi ismini eshitganida, uning mashhur surati “Mona Liza”ni yodga oladi. U iqtidorli rassom edi. Lekin u faqat rassomchilik bilan chegaralanib qolmagan. Leonardo doim bilim olishga chanqoq bola bo‘lgan. Atrof olamni o‘rganib, ko‘rgan narsalarini chizib borardi. Tasavvurga boy yigit bo‘lgan. Leonardoning yozuv daftarchalaridan birida parashutli odamning surati bor. Qizig‘i shundaki, bu g‘oya 300 yildan keyin hayotga tatbiq etilgan. 1783-yilda fransiyalik uchuvchi yerga parashutda sakragan birinchi inson bo‘lgan. Bundant ashqari, u mexanik odam-robotni loyihalashtirgan. Leonardoning roboti to‘g‘ri o‘tira olardi, qo‘llarini silkitardi, boshini qimirlatib, og‘zini ochardi va yopardi. Leonardo da Vinchi o‘z davridan ilgarilab ketgan odam edi.

(“Internet” ma’lumotidan)

<p>1-savol. Matnni o‘qibtushunish va axborotni ajratib olish. Matnda Leonardo da Vinchining qaysi jihatlari haqida ma’lumot berilgan?</p>	<p>A.rassomlik B.me’morlik C.olimlik D.ixtirochilik</p>
<p>2- savol.Leonardo da Vinchi deganda qaysi rasm ko’z oldingizga keladi?</p>	<p>A.Jakonda B.Mona Lisa C.MadonaBeniya D.A B</p>
<p>3-savol Hozirdai shlatilayotgan parashut nega aynan Leonardo da Vinchiningi xtirosi deb aytiladi? Javob: Leonardoning yozuv daftarchalaridan birida parashutli odamning surati bor</p>	<hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/>

4-savol rasmga qarab izohlash. Rasmlarga qarab Leonardo da Vinchining odam-robot loyihasini yaratganf arazni izohlab bering._ _____

Javob : Rasmlar varag’larida mexanik odam-robotni loyihalashtirgan. Leonardoning roboti to‘g’ri o‘tira olardi, qo‘llarini silkitardi, boshini qimirlatib, og‘zini ochardi va yopardi.

5-savol. Leonardo da Vinchi o‘z davridan ilgari ketgan odam edi – jumlasini qanday misollar bilan izohlaysiz.

6-savol. Lug'at bilan ishlash (T-sxemasi asosida).

Robot	Chexcha so'z "erksiz mehnat"
Mashhur taniqli Parashutfran	<i>dovrugli so'z parer-oldini olmoq+chute-yiqilish</i>
Tasavvur	<i>arabcha so'z. o'ylash ,xayol qilish,ko'z oldiga keltirish,o'ylab zehnda gavidalantirish</i>
Iqtidor	<i>arabcha so'z .kuch-quvvat,qudrat, qodirlik.qobiliyat,mahorat</i>

“DONISHMAND USTOZ”

matni ustida ishlash

Abu Ali ibn Sinoning qo'lida ta'lim olish, unga shogird bo'lish katta sharaf edi. Kunlardan bir kun ikki ota o'z o'g'illarini Ibn Sinoga shogirdlikka bermoqchi bo'lishdi.

–Ey ulug' tabib, huzuringizga bolalarimizni olib keldik.

Tarbiyangizga olib, shogirdlikka qabul qilsangiz. Zora sizga o'xshab tabib bo'lib yetishsalar, – deyishdi. Ibn Sinorozilik bildirib, ularni sinab ko'rib shogirdlikka olishini aytdi. Ibn Sinoning bir odati bor edi. Kim unga shogird tushmoqchi bo'lsa, oldin sinovdan o'tkazar, so'ng tabiblikimini o'rgatar edi.

– Bolalarim, – dedi kelgan yigitlarga qarab, tog'-u toshlar kezing, cho'l-u biyobonlar oralang-da, har biringiz ming donadan o't-giyoh terib kelinglar.Ibn Sino shunday dedi-da, har birining qo'liga xalta berdi. Oradan bir necha kun o'tdi.

Bolalarning birinchisi kelib, yig'gan giyohlarni

Ibn Sinoning oldiga to'kdi.Hammasi shifobaxsh giyohlar edi. Buni ko'rgan Ibn Sino quvonib so'radi:

– Barakalla, o'g'lim, eng dorivorgiyohlarni teribsan.

Endi bir savolimga javob bersang. Qani ayt-chi, oyoq qabarishiga nima davo bo'ladi?

– Mening tabiblikdan xabarim yo'q, – dedi bola, –sizga o'zim endi shogird tushdim-ku.

Ibn Sino: «Shu o‘n kun orasida nabotot ichida yurib tabiblikdan alifni o‘rganmabsanmi, sendan tabib emas, olibsotar chiqadi» – dedi ko‘nglida. So‘ng ovozi chiqarib:

– Senga javob, o‘g‘lim, ketaver! Borib olibsotarga shogird bo‘l! – dedi.

Oradan bir kun o‘tgach, ikkinchi bola yetib kelib, to‘plagan o‘tlarni hakimning oyog‘i ostiga to‘kdi. Ibn Sino juda xursand bo‘lib:

– Barakalla, bo‘tam, qani menga ayt-chi, oyoq qabarganiga nima davo bo‘ladi? – deb so‘radi.

– Yovvoyi rayhon yoxud yalpizni suvda ivitib, ozgina tosh tuzdan qo‘shib yuvish kerak, – javob qildi bola.

– Cho‘l-biyobonda qolding-ku, suv topolmading deylik, chanqoqni nima bilan qondirish mumkin? – yana savolga tutdi Ibn Sino bolani.

– Yantoqning suvi chanqoqni qondiradi, ham darmon bo‘ladi, – dadil javob berdi bola.

– Rahmat, o‘g‘lim, sen endi menga shogirdgina emas, farzand ham bo‘lding!

1-savol. “Donishmand ustoz “hikoyada Ibn Sino ikki ota olib kelgan shogirdlarning qaysi jihatini sinab ko‘radi?

- A) layoqatini
- B) mehnatkashligi
- C) uquvini
- D) ishchanligini

Baholash mezoni

Faoliyat: Matnni talqin qilish.

Matn formati: Yaxlit.

Vaziyat: Shaxsiy.

Javob qabul qilinadi: C) uquvini

Javob qabul qilinmaydi: Boshqa javoblar

2-savol. Hikoyadagi nabotot so‘zining ma‘nosi nima?

- A) tog‘va adirlar
- B) O‘simlik duyosi
- C) Hayvonot duyosi
- D) Tabiat

Baholash mezoni

Faoliyat: Matnni talqin qilish.

Matn formati: Yaxlit.

Vaziyat: Shaxsiy.

Javob qabul qilinadi: B) O‘simlik duyosi

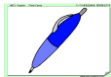
Javob qabul qilinmaydi: Boshqa javoblar

3-savol. Hikoyada birinchi bola ustozning shartini bajaradi ,lekin bergan savoliga javob ololmagan Ibn Sino ovozini chiqarib:

– *Senga javob, o‘g‘lim, ketaver! Borib olibsotarga shogird bo‘l! – dedi.*

Hikoyada donishmand ustoz birinchi bola olib kelingan giyohlarni ko‘rsa ham nima sababdan uni olibsotarga shogird bolish hukmni qanday izohlaysiz.

Baholash mezoni

Faoliyat: Matnni talqin qilish.

Matn formati: Yaxlit.

Vaziyat: Shaxsiy.

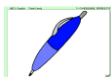
Javob to‘liq qabul qilinadi: Javobda tushunib yeta olish hissini uyg‘otadi deb belgilanadi. Javobda muallifning niyati yoki o‘quvchiga o‘tkaziladigan ta’siri haqida, shuningdek, hikoyaning qolgan qismi mazmunini eslatish nazarda tutiladi yoki yaqqol ifodalanadi. Javobda: .

- Bolalarning birinchisi kelib, yig‘gan giyohlarni Ibn Sinoning oldiga to‘kdi.

Hammasi shifobaxsh giyohlar edi. Buni ko‘rgan Ibn Sino quvonib savol berdi.Lekin savoliga javob ololmagach ,bu giyohlarni o‘zi terib olmaganini bilib oldi. Olib kelingan giyohlarning qanchalik dorivorligiga aqli ham yetmagan .Bolaning javobidan bu giyohlarni bilmasligi ustozga darhol ayon bo‘ldi.Bu giyohlarni tanisa ham tabiblik qila olmasligi.bu giyohlarning qanchalik ahamiyati borligini bilmasligi.

Javob to‘liq qabul qilinmaydi:qaysi giyoh oyoq qabarishiga malham bo‘lishini bilmaganligida .

4-savol. Birinchi bola birinchilardan giyohlarni terib keldi.faqat savolga javob bera olmadi.Yani endi o‘rganmoqchiligini aytdi.Bolada shogird bo‘lish moyilligi bo‘lganmikan qanday izohlaysiz

Baholash mezoni

Faoliyat: Matnni talqin qilish.

Matn formati: Yaxlit.

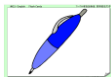
Vaziyat: Shaxsiy.

Javob to‘liq qabul qilinadi:

Javob qabil qilinmaydi:

5-savol. Hikoyada donishmand ikkinchi bolani sinab xuddi shunday savol beradi. Bolaning javobidan xursand bo'ladi. Ibn Sinoni bolaning qaysi jihatlari uni hursand qilib . shogirdgina emas, farzandlik darajasiga chiqardi

Baholash mezon

Faoliyat: Matnni talqin qilish.

Matn formati: Yaxlit.

Vaziyat: Shaxsiy.

Javob qabul qilinadi: Javobda bolaning xatti-harakati ustozning nafaqaqat topshirig'ini bajarish ,bajarish jarayonida bolada bilim ,qiziqish idrok va tafakkuri bor ekanligini ko'rsatib beruvchi omillarni ko'rsata bilishi va izohlab berish. Tabiblikni o'rganishida unda ishqiyoyi balandligi avvalom bor boshlang'ich ta'limga ega ekanligi"Tabobatning alifini"bilishi o'rganmoqchi bo'lgan kasbi haqida aniq ma'lumotga ega bo'lgani ,uning mashaqqatini ham his eta olgani .qiyinchilkdan qiynalmasligi

Javob qisman qabil qilinadi: Ikkinchi bola birinchi boladan ancha keyin kelib giyohlarni terib kelgani ,terib kelgan giyoynlarni yaxshi tanigani donishmandning savoliga aniq javob bera olgani

Javob to'liq qabul qilinmaydi: Bola barcha savollarga javob berdi.

6-savol. Donishmand ustoz ikkinchi bolani shogirdgina emas farzandlik darajasigacha ko'tardi. Shogird va farzandning o'xshash va farqlanuvchi jihatlarni yozib bering .

Baholash mezon

Faoliyat: Matnni talqin qilish.

Matn formati: Yaxlit.

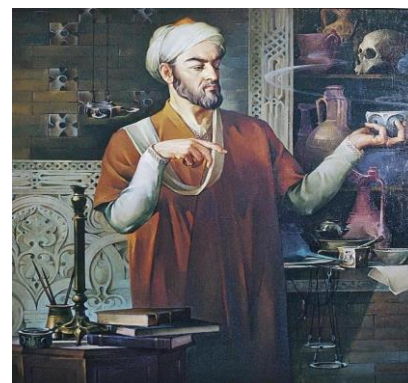
Vaziyat: Shaxsiy.

Farzand	Shogird

7-savol. Ibn Sino buyuk tabib bo'lgani bilan birgalikda juda oqil donishman bo'lgan.

Ibn Sino har kimni o'ziga shogird qilmagan, oldin sinovdan o'tkazar, so'ng tabiblikilmini o'rgatar edi.

Savol: Sizningcha hamma kasblarda ham shunga o'xshash sinovlar bormi. Haqiqiy shogird bo'lish uchun qanday fazilatlariga ega bo'lish kerak deb o'ylaysiz.

“O‘ZBEKISTON YIL DAVOMIDA MEVA-SABZAVOT EKSPORT QILA OLADI”

Matni ustida ishlash

Xalqaro meva-sabzavot yarmarkasi natijalari shuni ko‘rsatdiki .

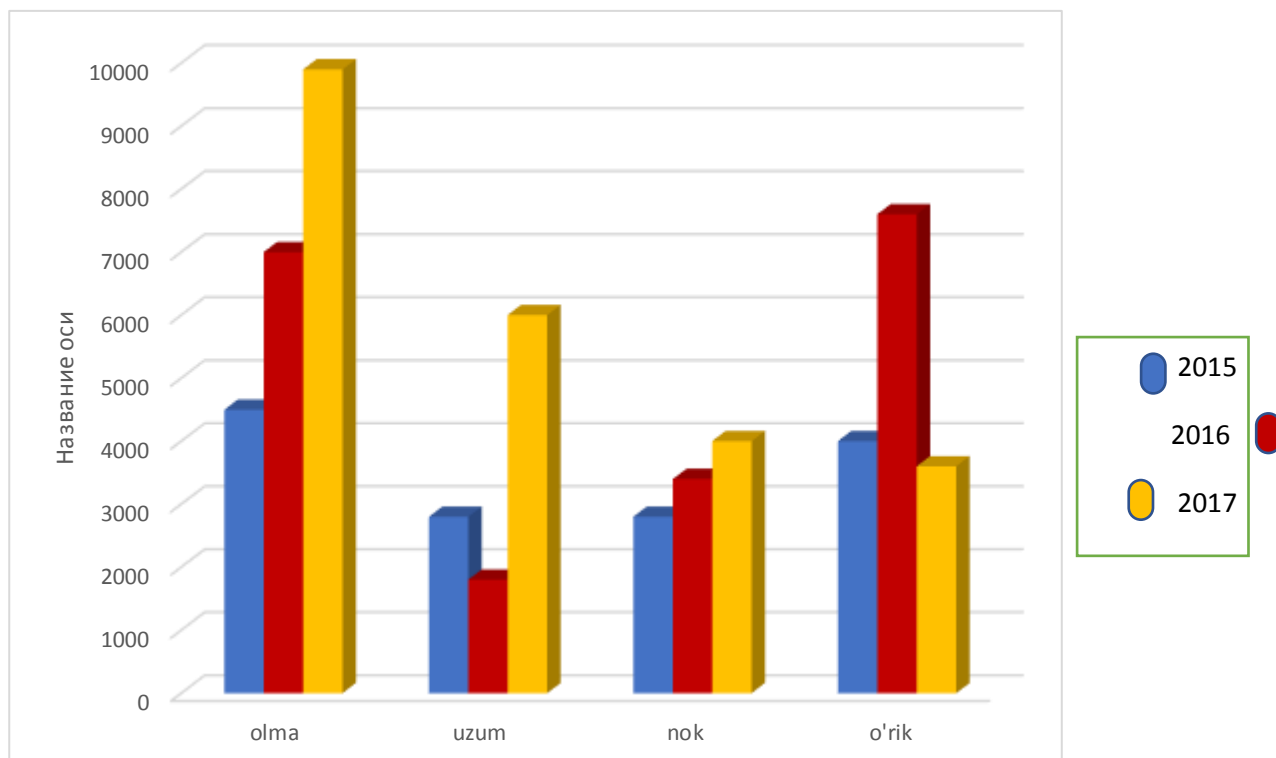

Xalqaro yarmarkada ho‘l va quruq mevalar, sitruslar, sabzavotlar, poliz ekinlari, dukkakli o‘simliklar, yong‘oqlar, ziravorlar, ichimliklar, qadoqlash texnologiyalari, sovutish uskunalari, transport va logistikaga oid ko‘plab bo‘limlar ishladi. O‘zbekiston meva-sabzavotchilik sohasi yutuqlari va yangiliklari barcha viloyatlar ekspozitsiyalarida keng namoyish etildi.

– Viloyatimizda joriy yilning o‘tgan davrida qiymati 17 million dollardan ziyod bo‘lgan qishloq xo‘jaligi mahsulotlari eksport qilindi,

Mamlakatimizda meva-sabzavotlarni saqlashning umumiy quvvati 832 ming tonnaga yetkazildi. Natijada yil davomida narxlar barqarorligini ta‘minlash, aholiga asosiy turdagi qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini uzluksiz yetkazib berish, ushbu mahsulotlar eksportini kengaytirish imkoniyati yaratildi.

Xorijiy investitsiyalarni yanada kengroq jalb etish, jahon oziq-ovqat mahsulotlari bozorining yo‘nalishlari va rivojlanish istiqbollarini tahlil etish, O‘zbekistonning eksport salohiyatini yanada yuksaltirishga xizmat qiladi.

1-savol.

Matn nima haqida ?

- A) xorijiy investitsiyalarni yanada kengroq jalb etish
- B) meva-sabzavot yetishtirish, sifatli saqlash va eksport qilish haqida
- C) Xalqaro meva-sabzavot yarmarkasi natijalari haqida
- D) O‘zbekistonning eksport salohiyatini yanada yuksaltirish maqsadi haqida

Baholash mezon

Faoliyat: Ma’lumotni topish

Matn formati: Yaxlit bo‘lmagan.

Vaziyat: Ijtimoiy.

Javob to‘liq qabul qilinadi:

D) O‘zbekistonning eksport salohiyatini yanada yuksaltirish maqsadi haqida

Javob qabul qilinmaydi: Boshqa javoblar.

2-savol. Diagramma matnda qaysi mevalar tahlil qilingan .

- A) olma, uzum ,shaftoli,nok
- B) uzum, yong‘oq ,nok,o‘rik
- C) olma, uzum,nok,o‘rik
- D) olma, uzum,bodom,o‘rik

Baholash mezon

Faoliyat: Ma’lumotni topish

Matn formati: Yaxlit bo‘lmagan.

Vaziyat: Ijtimoiy.

Javob to‘liq qabul qilinadi:

C)olma ,uzum, nok, o‘rik

Javob qabul qilinmaydi: Boshqa javoblar.

3-savol. Matndagi mevalar haqidagi diagrammani qanday sharhlaysiz.

Baholash mezon

Faoliyat: Ma’lumotni topish

Matn formati: Yaxlit bo‘lmagan.

Vaziyat: Ijtimoiy.

Javob to‘liq qabul qilinadi: Mevalar eksporti 2015-yildan to 2016-yilgacha olma 1.75%ga ,2017-yilda 2.5barobariga oshganligiyani 10 tonna ga oshganligi Uzum 2015-yildan 2016-yilgacha 0.7%ga kamayib 2017-yilga kelib 1.8tonnadan 3.3tonnaga oshganligi. Nok eksporti 2015-yilda 2.8 tonna bo‘lib ,2016-yilda 1.3%ga oshgan ,2017-yilga kelib 1.5% oshib 4tonnaga oshirildi.

O'rik eksporti esa 2015-yildan 2016-yilgacha 1.9% ga oshib 7 tonnaga chiqdi. 2017 –yilga kelib eksport 2.1% kamayib, 3,6 tonnaga tushib qoldi. Xulosa qilsak, 2015-yildan 2017-yilgacha bo'lgan mevalar eksportida olma mevasi eng yuqori ko'rsatkichni egalladi. Javob qabul qilinmaydi: Boshqa javoblar.

4-savol. Matn va diagrammaning qanday bog'qlik yoki farqli tomonlari bor deb o'ylaysiz. _____

Baholash mezoni

Faoliyat: Refleksiya va baholash.

Matn formati: Yaxlit bo'lmagan.

Vaziyat: Ijtimoiy.

Javob to'liq qabul qilinadi: Matnda ho'l va quruq mevalarning eksporti yuzasidan xalqaro yarmarkalarning tashkil etilishi ularning maqsadi va ko'rsatkichlar bilan berilgan .Diagrammada esa 4ta mevaning 2015-2016-2017-yillarda qancha eksport bo'lganligi qiyoslanib tahlil qilingan .

Javob qabul qilinmaydi: 2015-2016-2017-yillardagi mevalarning hosildorligi aniqlangan

5-savol. Diagrammadagi o'zgarishlarga qarab 2016- A) nok
yilda qaysi meva eksporti 7.6 tonnga yetib 2017-yilga B) olma
kelib 2 marotabaga kamaygan ? C) uzum
D) o'rik

Baholash mezoni

Faoliyat: Ma'lumotni topish

Matn formati: Yaxlit bo'lmagan.

Vaziyat: Ijtimoiy

Javob to'liq qabul qilinadi: D) O'rik

Javob qabul qilinmaydi: Boshqa javoblar

6-savol. Mamlakatimizda meva- 800 ming tonnaga yaqin
sabzavotlarni saqlashning umumiy 832 ming tonnaga
quvvati qanchaga yetkazildi. 732 ming tonnaga
900 ming tonnaga

Baholash mezoni

Faoliyat: Ma'lumotni topish

Matn formati: Yaxlit bo'lmagan.

Vaziyat: Ijtimoiy

Javob to'liq qabul qilinadi: B) 832 ming tonnaga

Javob qabul qilinmaydi: Boshqa javoblar.

7-savol. Matn bilan diagrammaga qarab ,jadvalga keltirilgan savollarga agar mumkin bo‘lsa, «HA», mumkin bo‘lmasa, «YO‘Q» javobini belgilang.

Savollar	Shaxsiy javob
Matn bilan diagramma natijalarining uzviyligi bormi	HA/Yo‘q
Meva eksporti yarmarkalarning ahamiyati bormi	HA/Yo‘q
Olma eksportining oshishi tufayli tannarxining ko‘tarilishiga sabab bo‘ladimi	HA/Yo‘q
Eksport yarmakalrdagi sharnomalar O‘zbekistonga investitsiyalarning kirishiga sabab bo‘ladimi.	HA/Yo‘q
Eksport ko‘p qilinsa bozorlarimizda mevalar kamayib ketmaydimi	HA/Yo‘q
Bu diagrammani ko‘rganingizda bo‘g‘dorchilkka yoki qayta ishlabchiqarishga qiziqishingiz ortdimi	HA/Yo‘q

Baholash mezonlari

Faoliyat: Talqin qilish. Boshqa vaziyatlarga nisbatan e‘londa ko‘rsatilgan mezonlardan foydalanish.

Matn formati: Yaxlit.

Vaziyat: Ijtimoiy

Javob to‘liq qabul qilinadi: 6 ta to‘g‘ri javob belgilangan tartibda keltirilganda.

(Ha, Ha, Ha, Ha, Yo‘q, Ha)

Javob qabul qilinmaydi: Boshqa javoblar.

8-savol. Quyidagi topshiriqni bajarish uchun birinchi va ikkinchi matndagi ma’lumotlarni o‘zaro umumlashtirishingiz lozim. Xalqaro meva-sabzavot yarmarkasi natijalari shuni ko‘rsatdiki ...

- A. Viloyatimizda joriy yilning o‘tgan davrida qiymati 17 million dollardan ziyod bo‘lgan qishloq xo‘jaligi mahsulotlaridan olma eng ko‘p eksport qilinganligi to‘g‘risida
- B. qishloq xo‘jaligi mahsulotlari eksport qilinganligi haqida
- C. eng yuqori eksport davri 2017-yilga to‘g‘ri kelganligi haqida
- D. Yarmarka qishloq xo‘jaligini rivojlantirishi haqida

Baholash mezoni

Faoliyat: Matnni talqin etish.

Matn formati: Yaxlit bo‘lmagan.

Vaziyat: Ijtimoiy.

Javob qabul qilinadi:

Javob qabul qilinmaydi: Boshqa javoblar.

9-savol. Birinchi matnni ikkinchi matn to‘laligicha ochib bera oldimi HA yoki Yo‘q javoblaringizni izohlab bering. Ikkinchi matn qanday ma‘lumotlarga asoslangan deb o‘ylaysiz . _____

Baholash mezoni

Faoliyat: Matnni talqin etish.

Matn formati: Yaxlit bo‘lmagan.

Vaziyat: Ijtimoiy

Javob qabul qilinadi:

Javob qabul qilinmaydi: Boshqa javoblar.

“ULKAN PORTLASH” matni ustida ishlash 5-sinf ona tili

Sa‘dullo Quronovning “Galaktikada bir kun” asaridan olingan parchani o‘qing. Asarda tengdoshingiz Ahmad “Ko‘kkezar” kemasida o‘zga sayyoralariga sayohat qiladi. U ulkan portlash natijasida hosil bo‘lgan galaktikani kezadi.

Tasavvur qila olasizmi, butun koinot igna uchidan ham kichkina narsaning portlashidan vujudga kelgan. Bu narsa shu qadar kichkina bo‘lganki, hatto mikroskop bilan ham uni topa olmagan bo‘lar edingiz. Lekin qanday qilib undan butun koinot yaraldi? Shu mitti zarradan sayyoralar, yulduzlar va galaktikalar qanday o‘sib chiqdi? Bu savollar haligacha jumboq bo‘lib qolmoqda. Olimlar faqat shu narsaning 13,8 milliard yil oldin portlagani va soniya o‘tar-o‘tmas katta bir borliq ning paydo bo‘lganini aniqlashgan, xolos. Bu hodisa fanda

“Ulkan portlash” deb ataladi. O‘sha portlashdan so‘ng koinot quyuq chang va gazlar bilan to‘lgan. Undagi mayda zarralar bir-biriga qo‘shilib, ulkan yulduzlarni hosil qilgan. Sayyoralar paydo bo‘lgan. Hozir ham galaktikamizning qaysidir burchaklarida mayda zarralar birlashib, yulduzlar yaralmoqda. Koinot esa kun sayin yanada kengaymoqda, ya’ni “Ulkan portlash” hali tugagan emas. Biz esa shu portlashning ichida hayot kechiryapmiz.

Savol va topshiriqlar bilan ishlash

1-savol. Matn nima haqida ?

- A)Dunyoning yaralishi haqida
- B)Galaktika sayyorolari haqida
- C)Buyuk portlash haqida
- D)Yer sayyorasining paydo bo‘lishi haqida

2-savol. Dunyoning yaralishiga “Ulkan portlash”ning ahamiyati bormi?

Ha bor: _____

Yo‘q :Aksincha _____

Javob: Ha bor: O‘sha portlashdan so‘ng koinot quyuq chang va gazlar bilan to‘lgan. Undagi mayda zarralar bir-biriga qo‘shilib, ulkan yulduzlarni hosil qilgan. Sayyoralar paydo bo‘lgan.

3-savol. Javoblar ketma-ketligini aniqlang .

- 1- mayda zarralar bir-biriga qo‘shilib, ulkan yulduzlarni hosil qilgan.
- 2- koinot igna uchidan ham kichkina narsaning portlashidan vujudga kelgan.
- 3- shu narsaning 13,8 milliard yil oldin portlagani.
- 4-soniya o‘tar-o‘tmas katta bir borliqning paydo bo‘lgani.
- 5- o‘sha portlashdan so‘ng koinot quyuq chang va gazlar bilan to‘lgan.

Javob:

- 2- koinot igna uchidan ham kichkina narsaning portlashidan vujudga kelgan.
- 3- shu narsaning 13,8 milliard yil oldin portlagani.
- 4-soniya o‘tar-o‘tmas katta bir borliqning paydo bo‘lgani.
- 5- o‘sha portlashdan so‘ng koinot quyuq chang va gazlar bilan to‘lgan.
- 1- mayda zarralar bir-biriga qo‘shilib, ulkan yulduzlarni hosil qilgan.

4-savol. Sayyoralar qanday paydo bo'ladi?

- A) Portlashdan so'ng koinot quyuq chang va gazlar bilan to'lgan.
- B) Mayda zarralar bir-biriga qo'shib, ulkan yulduzlarni hosil qilgan
- C) Portlagandan so'ng yulduzlar ,sayyoralar hosil bo'lgan
- D) Sun'iy tarzda hosil bo'lgan

5-savol. "Ulkan portlash" hozir ham davom etmoqdami?

Ha: _____

Yo'q: _____

Javob: Ha: Hozir ham galaktikamizning qaysidir burchaklarida mayda zarralar birlashib, yulduzlar yaralmoqda.

6-savol. So'zlarning lug'aviy ma'nolarini toping

koinot	3-shaxs shaklidagi kishi yoki narsaga ishora
milliard	zarrabin, kattalashtirib ko'rsatuvchi asbob
undan	nomlanmoq
atalmoq	mingta million
mikroskop	butun borliq, galaktika

7-savol. Bu narsa shu qadar kichkina bo'lganki, hatto bilan ham uni topa olmagan bo'lar edingiz.

Nuqtalar o'rnida qaysi jism nomi bo'lishi kerak.

Gallaktika (yun. Galaktikos — sutli, sutsimon) - umumiy o‘zaro tortishish kuchi bilan bog‘langan hamda Quyoshni ham o‘z ichiga olgan 200 mlrd. dan ortiq yulduzning ulkan gravitatsion sistemasi. Galaktikada yulduzlardan tashqari yulduzlararo muhit-gaz, chang va turli mayda kosmik zarralar ham bor.

Koinot -fazo, olamning astronomik ta’rifi; ko‘pincha fazoviy apparatlar, Yer sun’iy yo‘ldoshlari va sayyoralararo stansiyalar orqali o‘rganiladigan yaqin **koinot** nazarda tutiladi. Bugungi kunda koinotning sarhaddari to‘la to‘kis o‘rganila olingan emas. Osmon bilan taqqoslaganda bizning sayyoramiz juda kichikdir. Biz Somon yo'li qo'llarida adashgan Quyosh tizimining bir qismimiz. Somon yo'li 100.000 milliard yulduzga ega, ammo **bu Quyosh tizimini tashkil etuvchi yuz milliardlab galaktikalardan bittasi**

O‘quvchilar matnga xulosa chiqaradilar

“COVID-19 virusi haqida ma’lumotlar tahlili”

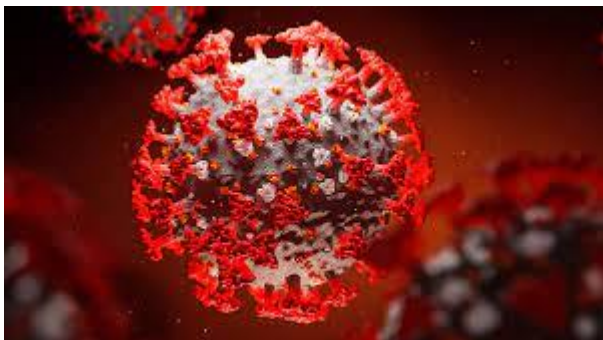
Matni ustida ishlash

Bugungi kunda dunyo OAVlarining asosiy mavzusi — koronavirus infeksiyasi. Kundan kunga dunyo bo‘yicha tarqalish sur’ati ortib borayotgan ushbu infeksiya haqida ma’lumotlar ham ko‘payib bormoqda. Quyida dunyoning yetakchi mutaxassisleri xulosalari va OAV tomonidan taqdim etilgan xabarlar asosida

ushbu infeksiya haqida 80 ta muhim fakt jamlangan. Ushbu to‘plam koronavirus haqida tushunchalaringizni mukammal bo‘lishiga yordam beradi, degan umiddamiz. Eng muhimi, vahima qilmang. Davlat va mutaxassislar tavsiyalariga amal qiling. Uyda qoling! Bu bilan Siz o‘zingiz va yaqinlaringizni asragan bo‘lasiz...

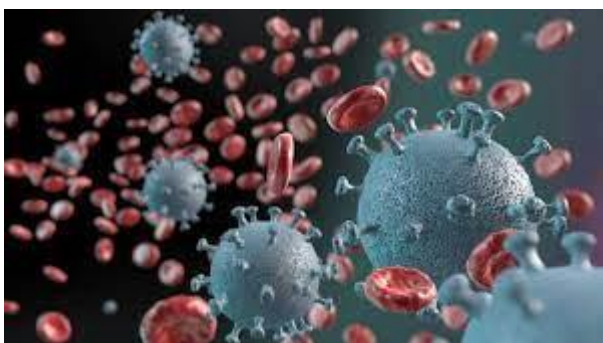

1-fakt. Covid-19 va SARS-CoV-2 bir xil tushuncha emas. Covid-19 — bu yangi koronavirus keltirib chiqaradigan kasallik(D- “disease” so‘zining qisqartmasi) bo‘lsa, SARS-CoV-2 bu virusning o‘zidir.

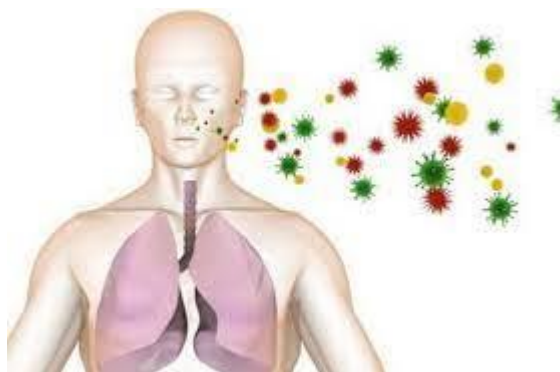
2-fakt. CoV bu CoronaVirus’ning qisqartmasi. Tashqi ko‘rinishidan tikansimon shohlari bilan quyosh tojini eslatib yuboradigan viruslar oilasi shunday nomlanadi. Ularning soni qariyb 40 ta.

3-fakt. Koronavirushlarni o‘zini boshqa qilib ko‘rsatadigan qalloblarga o‘xshatishadi. Chunki uning har bir tikani uchi o‘zini xuddi foydali modda molekulasi qilib ko‘rsatadi va bunga “uchgan” hujayra retseptorlari uni o‘ziga tortadi, natijada tikan orqali hujayraga viruslar tarqaladi. Yuqish ana shunday kechadi.

4-fakt. “Yangi koronavirus”(novel yoki nCoV) atamasi bu ilgari nafaqat olimlarimiz, balki hujayralarimiz uchratmagan virusni anglatadi.

5-fakt. Ikki million yillik evolyutsiya jarayonida insonlarning immun tizimi aksariyat ma'lum bo'lgan infeksiyalarga qarshi kurashishni o'rgandi. Ammo to'satdan paydo bo'lgan yangi koronavirus inson immun tizimini g'afatda qoldirdi — shu bois unga qarshi kurashish juda qiyin kechmoqda va infeksiya yuqtirib olish esa aksincha juda oson kechmoqda.

6-fakt. Hujayraga tushgan virus uning ustidan nazoratni qo'lga oladi va hujayra uchun odatiy oqsillar o'rniga o'zining cheksiz nusxalarini ishlab chiqarishga majburlaydi. Shunday qilib zanjir reaksiyasi boshlanadi. Oqibatda hujayra nobud bo'lsa, infeksiya tashuvchi esa yuqumli bo'lib qoladi.

7-fakt. Yuqtirishning dastlabki bosqichida yangi koronavirus tomoq va yuqori nafas olish yo'llarida faol ko'payadi. Shundan so'ng pastga tushib, shamollashni chaqirgan holda o'pkagacha yetib boradi.

8-fakt. Aynan shuning uchun ham yuqtirishning birinchi belgisi yo'taldir. Shundan so'ng harorat ko'tarilishi boshlanadi.

9-fakt. Yoki boshlanmasligi ham mumkin. Masalan, Uxanga kelgan bemorlardan 30 foizining tana harorati shifoxonaga olib kelinganda me'yorida bo'lgan.

10-fakt. Virusni yuqtirib olganlarning ba'zilari (18 foizi yoki har beshinchi bemor)da esa hatto yo'tal holati kuzatilmagan. Bunday paytda kasallik belgisiz o'tadi. Odam hatto kasal ekanligini o'zi bilmaydi.

1-savol. Berilgan matn qaysi matn turiga kiradi?

- A) Axborot
- B) Badiiy
- C) Ilmiy
- D) Tasviriy

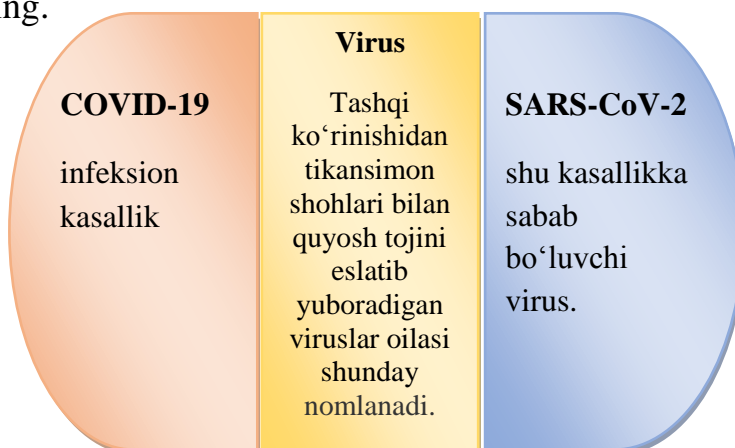
2-savol. Matn mavzusining asosiy g'oyasi nima haqida?

- A) Kasalligining oldini olinishi
- B) kasallikning kelib chiqishi
- C) Kasallik oqibatlari
- D) Kasallik haqida aniq ma'lumot

3-savol. Sizingcha ,COVID-19 ning qanday yuqushi haqida aniq va to'liq ma'lumot berilganmi?

- Ha berilgan.....
- Yo'q to'liq berilmagan.....

4-savol. COVID-19 bilan SARS-CoV-2 viruslarning o'ziga xos va o'xshash jihatlarini toping.

5-savol. Pandemiya va epidemiya so'zini izohlang

Pandemiya	Epidemiya
(yun. pandemos — yoppasiga, xalqaro) — epidemik kasallikning bir mamlakat, bir necha mamlakat, qit'a yoki kontinentda yoppasiga tarqalishi.	(epi... va yun. yeto8 — xalq) — infeksiyon kasalliklarnishp ma'lum hududda, odatdagidan ko'p tarqalishi.

6-savol. Berilgan ma'lumotlar aniq axborot bera olganmi.

Mazmun	Ha	Yo'q
1-fakt. Covid-19 va SARS-CoV-2 bir xil tushuncha emas. Covid-19 — bu yangi koronavirus keltirib chiqaradigan kasallik(D- “disease” so'zining qisqartmasi) bo'lsa, SARS-CoV-2 bu virusning o'zidir.	☐	☐
2-fakt. CoV bu CoronaVirus'ning qisqartmasi. Tashqi ko'rinishidan tikansimon shohlari bilan quyosh tojini eslatib yuboradigan viruslar oilasi shunday nomlanadi. Ularning soni qariyb 40 ta.	☐	☐
4-fakt. “Yangi koronavirus”(novel yoki nCoV) atamasi bu ilgari nafaqat olimlarimiz, balki hujayralarimiz uchratmagan virusni anglatadi.	☐	☐
5-fakt. Uxanga kelgan bemorlardan 30 foizining tana harorati shifoxonaga olib kelinganda me'yorida bo'lgan.	☐	☐
7-fakt. Yuqtirishning dastlabki bosqichida yangi koronavirus tomoq va yuqori nafas olish yo'llarida faol ko'payadi. Shundan so'ng pastga tushib, shamollashni chaqirgan holda o'pkagacha yetib boradi.	☐	☐
6-fakt. Hujayraga tushgan virus uning ustidan nazoratni qo'lga oladi va hujayra uchun odatiy oqsillar o'rniga o'zining cheksiz nusxalarini ishlab chiqarishga majburlaydi. Shunday qilib zanjir reaksiyasi boshlanadi. Oqibatda hujayra nobud bo'lsa, infeksiya tashuvchi esa yuqumli bo'lib qoladi.	☐	☐
10-fakt. Virusni yuqtirib olganlarning ba'zilari(18 foizi yoki har beshinchi bemor)da esa hatto yo'tal holati kuzatilmagan. Bunday paytda kasallik belgisiz o'tadi. Odam hatto kasal ekanligini o'zi bilmaydi.	☐	☐

7-savol. Qaysi faktlar bir-biriga nisbatan teskari keltirilgan?

- A) 1-faktga - 4-fakt.
- B) 8-faktga 9-fakt.
- C) 4-faktga - 3-fakt.
- D) 8-faktga - 10-faktlar teskari

8-savol. Qaysi faktda muallif ilmiy uslubdan emas, badiiy uslubdan, ya'ni tasviriy ifodalardan foydalangan?

- A) 2-fakt.
- B) 3-fakt.
- C) 4-fakt.
- D) 5-fakt.

Lug'at ustida ishlash

Koronavirus	Tojdor infeksiya
Molekulasi	(lot. moles — massa) -muayyan moddaning barcha kimyoviy xossalari namoyon qiladigan eng kichik zarrachasi.
Hujayra	(lot. Selula, sytos — katakcha) — barcha tirik organizmlarning tuzilishi va funksional birligi, elementar tirik sistema. alohida organizm
Retseptor	[lot. receptor – qabul qiluvchi] – tashqaridan (eksterotseptorlar) yoki organizmning ichki muhitidan (interotseptorlar) ta'sirotni qabul qilib va uni nerv impulslariga aylantirib, markaziy nerv tizimiga o'tkazib beradigan sezuvchi nerv tolalari uchlari yoki maxsus hujayralar.
Oqsillar	hamma tirik mavjudotlar tarkibiga kiradigan murakkab, azot tutuvchi organik moddalar.
Reaksiyasi	(re... va lot. actio — harakat) —1) (psixologiyada) — inson va uning tana a'zolari tomonidan muayyan tashqi va ichki qo'zg'atuvchilarga nisbatan qaytariladigan javob harakati.
Infeksiya	(lot. infi cere — yuqtirmoq, buzmoq, zaharlamoq) — patogen mikroob (yoki virus)ning odam yoki hayvon organizmiga kirishi, ko'payishi va ayni vaqtda mikroob bilan organizm o'rtasida o'zaro murakkab munosabat vujudga kelishi. "I." termini ba'zan boshqa ma'noda — kasallik yuqqan paytni, infeksiyon kasallikni, uning mikroobini ifodalash uchun ishlatiladi
Uxan	Ilk Covid 19 tarqalgan Xitoyning sharqiy qismidagi shahar

9-savol. Infekcion kasallik turi 40 tadan ziyod, nega aynan **COVID-19** eng havfliga aylandi. Faktini asoslab bering .

10-savol. Matn sizga to'liq ma'lumot bera oldimi?

Ha-yetarlicha ma'lumot berildi.

Yo'q-

qisman ma'lumotga ega bo'ldim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Xalq ta’limi tizimida ta’lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 2018-yil 8-dekabrda 997-sonli qarori.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-aprelda “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5712 – sonli farmoni QHMMB: 06/19/5712/3034-son 29.04.2019 y.

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi”. – Toshkent, 2019-yil 29-aprel.

4. Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Ta’lim sifatini nazorat qilish Davlat inspeksiyasi matbuot xizmati elektron manzili: www.tdi.uz

5. Ўқувчилар саводхонлигини баҳолаш бўйича халқаро тадқиқотлар дастури. Тузувчилар: А.Б.Раджиев, А.А.Исмаилов, Ж.Р.Нарзиев, Х.П.Ахмедов, Г.О.Тоғаева. – Тошкент, 2019. 62 В.

6. PISA tadqiqotida kreativ fikrlashni baholash doirasi. Toshkent: «Navro‘z» – 2020

7. Ўқувчиларнинг саводхонлигини баҳолаш бўйича халқаро тадқиқот дастури ҳақида қўлланма. – Тошкент, 2019. 68 В.

8. Ro‘zieva D., Usmonboeva M., Holiqova Z. Interfaol metodlar: mohiyati va qo‘llanilishi / Met.qo‘ll. – T.: Nizomiy nomli DTPU, 2013.

MUNDARIJA:

Kirish	5
Matn asosida o‘quvchilarning o‘qish savodxonligini rivojlantirish	7
Ta’limda Suqrot kabi so‘roqlashi usulidan foydalanish	18
“MIQYOSI NAFS” matni ustida ishlash (8-sinf)	23
“BIR SAHIFA SHARHI” matni ustida ishlash	27
“HAQIQAT VA MAJOZ” matni ustida ishlash	30
“AXBOROT” matni ustida ishlash	32
“ICHIMLIK SUVI TURLARI: ODAMLAR UCHUN XAVFSIZ BO‘LGAN SUV” ikkinchi matn ustida ishlash	35
“HILM NIMA?” birinchi va ikkinchi hikoya matni ustida ishlash	42
“LEONARDO DA VINCHI” Matn ustida ishlash 5-sinf ona tili	47
“DONISHMAND USTOZ” matni ustida ishlash	49
“O‘ZBEKISTON YIL DAVOMIDA MEVA-SABZAVOT EKSPORT QILA OLADI” matni ustida ishlash	53
“ULKAN PORTLASH” matni ustida ishlash 5-sinf ona tili	57
“COVID-19 virusi haqida ma’lumotlar tahlili” matni ustida ishlash	60
Adabiyotlar ro‘yxati	61

